

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Jak rzymski cesarz Trajan zdobył Indie : epizod z historii numizmatyki albo popis nowożytnego erudyty: Adolf Occo i jego dzieło

Author: Agata A. Kluczek

Citation style: Kluczek Agata A. (2014). Jak rzymski cesarz Trajan zdobył Indie : epizod z historii numizmatyki albo popis nowożytnego erudyty: Adolf Occo i jego dzieło. "Wieki Stare i Nowe" (T. 7 (2014), s. 24-62).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Agata A. Kluczek

Katowice

Jak rzymski cesarz Trajan zdobył Indie Epizod z historii numizmatyki albo opis nowożytnego erudyty: Adolf Occo i jego dzieło*

Wokół postaci Trajana, cesarza rzymskiego (98—117), narosły różne legendy. Miał być nad miarę sprawiedliwy i rozumny¹. Utrwaliła się też przez wieki pamięć o nim jako o tym, który był, jak głoszono, jednym z największych zwycięzców i zdobywców w dziejach Imperium Romanum. Piszący o Trajanie dawni autorzy antyczni i późno-antyczni utrzymywali w panegirycznym tonie te fragmenty swych dzieł, w których komentowali działania wojenne prowadzone przez Trajana i jego zdobycze terytorialne². Sam zaś cesarz wyrastał w ich przekazach na tego, który istotnie powiększył stan rzymskiego posiadania. Po wojnie z Decebałem, królem dackim, przyłączył do Cesarstwa jego podbite państwo. Natomiast sukcesy w wojnie wschodniej pozwoliły Trajanowi umocnić pozycję Rzymu w Armenii i rozszerzyć wpływy rzymskie na Asyrię i Mezopotamię, sięgnął on — twierdzono dosyć przesadnie — aż po Indus. Wokół czynów wojennych cesarza i ich efektów narosła w czasach starożytnych legenda, a późniejsze epoki powtarzały ją w różnych wariacjach, eksponując rozmaite jej pierwiastki.

Nader ciekawe świadectwo uznania Trajana cesarzem zdobywcą pochodzi z drugiej połowy XVI wieku. Stanowią je treści monetarne zestawione w opracowaniu

* Pragnę podziękować Fundacji Lanckorońskich za stypendium naukowe umożliwiające mi kwerendę biblioteczną w Rzymie w 2014 roku.

¹ Por. np. P. BIENKOWSKI: *De simulacris barbararum gentium apud Romanos*. Cracoviae 1900, s. 15—17.

² Np. Mart., *Ep.* 12.8; Cass. Dio 68.8—14; Iul., *Caes.* 311 C (por. ibidem 327 B; 328 A); Aurel. Vict., *Caes.* 13.3; Eutr., 8.3; Festus, 20.2—3; Iord., *Rom.* 268; Oros. 12.2; *Carm. de viris illustribus, Traianus*. Por. wysoką ocenę Trajana: Flor., *Epit.*, praef. 8; Amm. Marc., 14.8.13; 16.1.4; 23.5.17; 24.3.9, 6.1; 25.8.5; 30.9.1; 31.5.16.

katalogowym, które sporządził Adolf Occo (w zlatynizowanej formie: Adolphus Occonus lub Occo). To godna przypomnienia postać z dziejów wczesnej numizmatyki nowożytnej. Przykład opracowanych przez niego numizmatów przypisanych Trajanowi może stanowić *pars pro toto* dla oceny oryginalności jego dorobku. Wśród nich szczególną grupę stanowią te, które podejmowały wątek zwycięstw Trajanowych odnoszonych na Wschodzie lub generalnie zainteresowania cesarza Wschodem. Traktuję je jako wyjątkowe *exemplum* upamiętnienia wielkości rzymskiego władcy. Natomiast nie podejmuję problemu historyczności owych egzemplarzy skatalogowanych przez A. Occo, oczywiście mając świadomość, że w tym zakresie wartość tej wczesnej literatury już przebrzmiała i że zawiera ona — oprócz danych o autentycznych numizmatach — wzmianki o fałszerstwach tak mnożących się w tamtym czasie³. To jednak problem badawczy na inne opracowanie. W niniejszym szkicu zajmuje mnie kwestia, jak przedstawia się literalnie odczytany z zestawionych przez A. Occo haseł i wyobrażeń monetarnych wizerunek Trajana — zdobywcy Wschodu.

Adolf Occo i jego dzieło numizmatyczne

Adolf Occo (1524—1606) pochodził z Augsburga⁴. Wywodził się ze znanej w tym mieście, kilkupokoleniowej rodziny humanistów i lekarzy⁵, sam — trzeci

³ Por. np. J.-B. GIARD: *Inventions et créations numismatiques de la Renaissance*. JS 1974, 3, s. 192—208; Z.H. KŁAWANS: *Imitations and inventions of Roman coins. Renaissance medals of Julius Caesar and the Roman Empire*. Santa Monica 1977 (n.v.).

⁴ O nim, także jako o numizmatyku por.: Iacobi BRUCKERI: *Historia Vitae Adolphorum Occonum VV.CL.CL. Ad Illustrandam Rem Litterariam Et Medicam Saeculi XVI Comparata*. Lipsiae 1734, s. 41—98; H.A. LIER: *Occo*. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*. Hrsg. von der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften 1886, Bd. 24, s. 126—127; B.J.M. DE BONT: *Het geslacht Occo en het gebouw van barmhartigheid*. Amsterdam 1893, s. 17—18, 5—6 (tu informacja, że Occo jest zlatynizowaną formą nazwiska Ocke); E. BABELON: *Traité des monnaies grecques et romaines*. T. 1/1. Paris 1901, s. 110—111; J. CUNNALLY: *Images of the illustrious: the numismatic presence in the Renaissance*. Princeton 1999, s. 202—203; H.L. HOUTZAGER: *De Augsbursge Occo-penningen*. „De Beeldenaar” 1984, 8, s. 143; IDEM: *Andréas Vesalius and the Occo Medals of Augsburg. Evidence of a professional friendship*. „Vesalius” 2000, 6, 1, s. 26—27.

⁵ Por.: I. BRUCKERI: *Historia Vitae...*; A. VAN DER LAAN: *Man in Graecis: Adolphus Occo Phrisius*. 2000 (n.v.). Znany wybitnych przedstawicieli rodu. Są to: Adolphus Occo I Frisius (1447—1503), lekarz biskupów Augsburga (Johannes von Werdenberg, Frederik von Hohenzollern), księcia Filipa (1476—1485) w Heidelbergu oraz arcyksięcia Zygmunta (1439—1496) w Innsbrucku, kontaktował się on z humanistami Johannesem von Dalbergiem (1455—1503), Rudolphem Agricolą (1444—1585), zajmował się translacją terminów greckich na łacinę. Por.: B.J.M. DE BONT: *Het geslacht Occo...*, s. 5—6; H.V. BUHLER: *Das Ärzteschlecht der Occo. Ein Beitrag zur Geschichte des Collegium Medicum Augustanum*. „Sudhoffs Archiv für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften”

znany o tym imieniu członek rodu, stąd niekiedy określany jako Adolphus Occo III — będący prominentnym i wszechstronnym uczonym. Obdarzony dużymi zdolnościami, biegły tak w łacinie, jak w grece⁶, wyposażony w wiedzę, którą stale pogłębiał, rozwijał się w kontaktach z innymi znakomitymi humanistami swego czasu⁷, jak np. Fulvio Orsini (Fulvius Ursinus, 1529—1600)⁸, Basilius Amerbach (1533—1591)⁹, Abraham Ortelius (1527—1598)¹⁰, Andries van Wesel (Andreas

1935, 28 s. 20; H.L. HOUTZAGER: *Andréas Vesalius...*, s. 24—25; R. AGRICOLA: *Letters*. Ed., transl., notes by A. VAN DER LAAN, F. AKKERMAN. Assen 2002. Następnie Adolphus Occo II (1494—1572) — studiował medycynę w Bolonii, praktykował w Augsburgu, ale nie zaniedbywał studiów humanistycznych, interesował się tekstem Hipokratesa, por.: O. NÜBEL: *Das Geschlecht Occo. „Lebensbilder aus dem Bayerischen Schwaben”* 1973, 10, s. 77—113; Ch. WEBSTER: *Bare Heads against Red Hats: A Portrait of Paracelsus*. In: *From Physico-theology to Bio-technology: Essays in the Social and Cultural History of Biosciences. A Festschrift for Mikuláš Teich*. Eds. K. BAYERTZ, R. PORTER. Amsterdam—Atlanta, GA 1998, s. 60—61; H.L. HOUTZAGER: *Andréas Vesalius...*, s. 25—26; W. BEHRINGER: *Die Krise von 1570. Ein Beitrag zur Krisengeschichte der Neuzeit*. In: *Um Himmels Willen. Religion in Katastrophenzeiten*. Hrsg. M. JAKUBOWSKI-TIESSEN, H. LEHMAN. Göttingen 2003, s. 67; C. STEIN: *Die Behandlung der Franzosen-krankheit in der Frühen Neuzeit am Beispiel Augsburgs*. Stuttgart 2003, s. 135. Do rodu należał również Pompeius Occo (1483—1537), bankier i humanista, por. O. NÜBEL: *Pompeius Occo. Fuggerfactor in Amsterdam*. Tübingen—Mohr 1972. Znamy zachowane w serii medalionów portrety A. Occo III i jego imienników, por.: C.J. PICQUÉ: *Adolphe Occo III. Le Medecin numismate d'Ausburg et sa medaille au Squelette Vesalien*. RBN 1899, 55, s. 44—57; Ch.D. O'MALLEY: *Camille Picqué's Adolphe Occo III. Le Medecin numismate d'Ausburg et sa medaille au Squelette Vesalien*. „Journal of the History of Medicine and Allied Sciences” 1959, 14, 10, s. 434—439; H. WISCHERMANN: *Ein Medaillenmodell auf Adolph Occo II*. „Jahrbuch der Berliner Museen” 1975, 17, s. 149—175; H.L. HOUTZAGER: *De Habsburgse Occopenningen*. „Arts en Wereld” 1978, 11, s. 18—25; IDEM: *De Augsburgse Occopenningen...*, s. 141—148; IDEM: *Andréas Vesalius...*, s. 20—29.

⁶ Por. np. jego autorstwa *Epistola Graeca de Oxymeli helleborato, aliisque ad rem medicam spectantibus*, wzmiankowana w A. CHALMERS: *The General biographical dictionary: containing an historical and critical account*. London 1815, s. 289—290; W. WADD: *Nugae Chirurgicae; or, a biographical miscellany, illustrative of a collection of Professional Portraits*. London 1824, s. 117.

⁷ Por. U. KAMPMANN: *Die Schellenberg-Briefe. Ein wertvolles Zeugnis für den Kenntnisstand eines »normalen« Sammlers zur römischen Antike*. In: *Translatio Nummorum. Römische Kaiser in der Renaissance*. Hrsg. U. PETER, B. WEISSER. Berlin 2013, s. 152—154.

⁸ P. DE NOLHAC: *La bibliothèque de Fulvio Orsini*. Paris 1887, reed. Genève—Paris 1976, s. 62, przypis 4; E. BABELON: *Traité des monnaies...*, s. 106; J.-B. GIARD: *Numismates et antiquaires dans la première moitié du XVIIe siècle*. In: *Europäische Numismatische Literatur im 17. Jahrhundert*. Hrsg. Ch. DEKESEL, T. STÄCKER. Wiesbaden 2005, s. 39, przypis 4; por.: P. DE NOLHAC: *Les collections d'antiquités de Fulvio Orsini*. MEFR 1884, s. 139—231; J. CUNNALLY: *Images of the illustrious...*, s. 203—205.

⁹ S. GRUNAUER VON HOERSCHELMANN: *Basilius Amerbach and His Coin Collection*. In: *Medals and coins from Budé to Mommsen*. Eds. M.H. CRAWFORD, C.R. LIGOTA, J.B. TRAPP. London 1990, s. 29—33.

¹⁰ C.J. PICQUÉ: *Adolphe Occo III...*, s. 59—60.

Vesalius, 1514—1564)¹¹, Konrad (von) Gessner (Conradus Gesnerus, 1516—1565) i Johann Crato von Krafftheim (Johann Krafft, Crato von Crafftheim, Johannis Cratonis, 1519—1585)¹².

W latach 1544—1549 Occo III dużo podróżował, studiował i pobierał różne nauki w Tybindze, Padwie, Ferrarze. Potem powrócił do ojczystego Augsburga nasyconego atmosferą stymulującą naukowe zatrudnienia i takiż rozwój. Był przede wszystkim lekarzem, zarówno praktykiem, jak i teoretykiem medycyny, autorem opublikowanego w 1564 roku kompendium znanych leków i medykamentów oraz receptur ich sporządzania¹³. Pozostając lekarzem, interesował się także naukami dającymi wgląd w starożytność: filologią, archeologią oraz numizmatyką. Nie był w różnorodności swych zainteresowań odosobniony wśród ludzi jego epoki.

Połączenie zainteresowań z różnych dziedzin nauki, ale też szczególne predyspozycje do łączenia praktyki z teorią oraz do wykorzystywania w tworzonych opracowaniach i studiach wiedzy czerpanej ze znawstwa podbudowanego zamięłowaniem były wówczas częste. W tym gronie luminarzy liczni byli medycy. Przykładowo na liście osób uczonych, zaangażowanych w poznawanie i opracowywanie materiału numizmatycznego, także pasjonatów, zestawionej w grudniu 1562 roku przez Huberta Goltza (Hubertus Goltzius, 1526—1583), aż przy 40 nazwiskach podana została informacja: „Doctor Medicus” lub „Medicinae Doctor”. Jest wśród nich także nasz „Adolphus Occho, Medicinae Doctor”¹⁴. W okresie następnym, obejmującym czas do końca XVI wieku i stulecie XVII, lista owych lekarzy-numizmatyków rzecz jasna wzrosła. Wystarczy wspomnieć bardziej znanych medyków, takich jak wiedeński Wolfgang Lazius (1514—1565)¹⁵, paryski

¹¹ H.L. HOUTZAGER: *Andréas Vesalius...*, s. 23—31.

¹² Ch. WEBSTER: *Bare Heads against Red Hats...*, s. 61.

¹³ [A. OCCO]: *Enchiridion, sive ut vulgo vocant dispensatorium, compositorum medicamentorum, pro Reipub. Augstburgensis Pharmacopoeis*. [Augsburg 1564]; por. IDEM: *Pharmacopoeia seu Medicamentarium pro Republica Augustana*. Augusta Vindelicorum 1574 i inne wydania.

¹⁴ C. Julius Caesar sive Historiae imperatorum caesarumque Romanorum ex antiquis numismatibus restitutae liber primus. Accessit C. Iulii Caesaris vita et res gestae Huberto GOLTZ Herbipolita Venloniano auctore et sculptore [...]. Brugis Flandorum 1563, [addenda] Illustrissimis clarissimisque per Italiam, Gallias, et Germanias venerandae antiquitatis patronis, aliisque ibi eiusdem studii cultoribus Hubertus Goltzius Herbipolita s. d., nlb. [s. 251—266]. O autorze por. Ch.E. DEKESEL: *Huberthus Goltzius. The father of ancient numismatics*. Gent 1988; IDEM: *Hubertus Goltzius (Venloo 1526—Bruges 1583) and his Icones Imperatorum Romanorum*. In: *L'immaginario del potere. Studi di iconografia monetale*. Red. R. PERA. Roma 2005, s. 259—279; W. HOLLSTEIN: *Die Fasti magistratuum et triumphorum Romanorum des Hubert Goltzius. Eine Analyse der Münzbilder*. In: *Translatio Nummorum...*, s. 71—90; H. WREDE: *Der Nutzen der Numismatik bei Hubert Goltzius*. In: *Translatio Nummorum...*, s. 91—100.

¹⁵ Np.: *Reipublicae Romanae in exteris provinciis, bello acquisitis, constitutae, commentariorum libri duodecim* [...] autore Wolfgango LAZIO Viennens. Austriaco, Medico, et Rom. Regis Historico [...]. Francofurti ad Moenum 1548; *Commentariorum vetustorum numismatum maximi scilicet operis et quatuor sectionibus multarum rerum publicarum per Asiam, Aphricam et Europam anti-*

i padewski Louis Savot (1579—1640)¹⁶ czy paryski Charles Patin (1633—1696)¹⁷, którzy wykazywali duże zainteresowanie monetą antyczną oraz sporą wiedzę w tej materii, poświadczoną w opracowaniach numizmatycznych ich autorstwa, w których potwierdzili także swą dobrą znajomość historii starożytnej. Ostatni z wymienionych dał wyraz swemu przekonaniu o wyjątkowych predyspozycjach medyków do parania się numizmatyką. Niejako objaśniając ten swoisty fenomen popularności wśród numizmatyków przedstawicieli tej profesji, pisał: „Quelque capricieux pourra trouver mauvais qu'un Medecin escrive des choses si éloignées de sa profession, mais il doit faire reflexion que personne n'est capable de travailler avec une assiduité continuelle à ce que demande nostre profession & que les Medecins doivent avoir aussi quelque relaschement & quelque jeu d'esprit aussy bien que les autres hommes. Il se trouve mesme que la pluspart de ceux qui ont escrit des Medailles, ont esté Medecins : Cuspinian, Occo, Nonnius, Sambucus, De Pois & Savot, m'en ont montré le chemin”¹⁸.

Powracając do „naszego” medyka z Augsburga, stwierdzić wypada, że był on jedną z wybitniejszych postaci tej wczesnej literatury numizmatycznej. Biorąc za podstawę klasyfikacji do grona jej autorów kryteria współcześnie wskazane przez Christiana Dekesela, czyli kolekcjonowanie monet, pisanie o nich oraz wymianę korespondencji z numizmatykami¹⁹, stwierdzić można, że A. Occo spełniał je wszystkie. Swoimi zainteresowaniami, twórczością pisarską oraz kontaktami z innymi badaczami zasłużył na miano numizmatyka uczonego²⁰.

Jego dzieło numizmatyczne po raz pierwszy ukazało się w Antwerpii w 1579 roku w drukarni Christopha Plantina (Christophorus Plantinus, c. 1520—1589). Obejmowało jeden okazały wolumin. Na stronie głównej opatrzone zostało dosyć

quittatis historiam nodosque Gordianis difficiliores comprehendentis. [...] Authore Wolffgango LAZIO Vien. Historico & Medico. Viennae Austriae 1558. Por. H. LOUTHAN: *The Quest for Compromise. Peacemakers in counter-Reformation Vienna*. Cambridge 1997, s. 27—28.

¹⁶ L. SAVOT: *Discours sur les medalles antiques*. Paris 1627. Por. H. RAMBACH: *Louis Savot, la modernité d'un regard novateur*. In: *Europäische Numismatische Literatur...*, s. 59—67.

¹⁷ Np. Ch. PATIN: *Introduction à la connoissance des médailles*. Paris 1667; IDEM: *Histoire des médailles ou introduction à la connoissance de cette science*. Paris 1695. Por. G. GORINI: *Der Arzt und Numismatiker Charles Patin in Padua*. In: *Numismatische Literatur 1500—1864, Die Entwicklung der Methoden einer Wissenschaft*. Hrsg. P. BERGHAUS. Wiesbaden 1995, s. 39—45.

¹⁸ Ch. PATIN: *Introduction à la connoissance des médailles...*, préface, nlb. [s. 6—8]. Por. uwagi Jeana Tristana (Sanctamatus, 1595?—1656) w pracy nasyconej dyskusją naukową: *Commentaires historiques, contenant en abrégé les vies, eloges et censures des empereurs, imperatrices, cæsars et Tyrans de l'Empire Romain, iusques à Pertinax [...] par I. TRISTAN Escuyer Sieur de Saint Amant [...] [Paris] 1635*, s. 299. Por. J.-B. GIARD: *Numismates et antiquaires...*, s. 39.

¹⁹ Ch. DEKESEL: *Abraham Ortelius (1527—1598). Cartographie et humaniste*. Ed. P. COCKSHAW, F. DE NAVE. Bruxelles—Anvers 1998, s. 181—192. Por. wydzielone przez Ch. Dekesela kategorie literatury numizmatycznej — IDEM: *Die numismatische Publikationen in Europa im 17. Jahrhundert: Ein Gesamtbild*. In: *Europäische Numismatische Literatur...*, s. 11—17.

²⁰ J. CUNNALLY: *Images of the illustrious...*, s. 133—134.

bombastycznym, ale charakterystycznym dla tamtej epoki, tytułem: „*Impp. Romanorum Numismata a Pompeio Magno ad Heraclium. Quibus insuper additae sunt inscriptiones quaedam veteres, arcus triumphales, & alia ad hanc rem necessaria. Summa diligentia & magno labore collecta ab Adolpho Occone R.P. Aug. medico, antiquitatum studioso*” (il. 1)²¹. Praca została ponownie opublikowana z pewnymi korektami, uzupełnieniami oraz poszerzeniami jeszcze za życia autora — w 1601 roku w oficynie wydawniczej Michaela Mangera²². Warto odnotować, że dzieło to cieszyło się uznaniem także po śmierci autora i zostało wznowione w 1625 roku²³. Następnego, lekko zmienionego wydania podjął się w 1683 roku mediolański uczony Francesco Mezzabarba, czyli Mediobarbus (1645—1697), natomiast już znacznie później, w 1730 roku, boloński antykwarysta Filippo Argelati (1685—1755) zdecydował się na kolejną, znowu z pewnymi zmianami, jej edycję²⁴. W dalszej części artykułu, skupiając się na udziale uczonego z Augsburga w przekazywaniu tradycji o Trajanie, bazuję na dwóch pierwszych wydaniach.

Ówczesni wysoko oceniali wkład A. Occo w numizmatykę. Można powtórzyć laudację, którą na jego cześć napisał współczesny mu poeta Philipp Nicodemus Frischlin (1547—1590): „*Qua verò referam te, vir clarissime, laude, / O decus, ô ævi*

²¹ *Impp. Romanorum Numismata a Pompeio Magno ad Heraclium. Quibus insuper additae sunt inscriptiones quaedam veteres, arcus triumphales, & alia ad hanc rem necessaria. Summa diligentia & magno labore collecta ab Adolpho OCCONE R.P. Aug. medico, antiquitatum studioso. Antverpiae 1579* (cyt. IRN 1).

²² *Impp. Romanorum Numismata a Pompeio Magno ad Heraclium editio altera. Multis nummorum millibus aucta*, per Adolphum OCCONEM Medicum Augustanum. Augustae Vindelicorum 1601 (cyt. IRN 2). Por. o tym i poprzednim wydaniu na tle działalności oficyny wydawniczej Ch. Plantina: M. DE SCHEPPER: *Numismatic Publications of the Plantin Press 1561—1588*. In: *Numismatische Literatur...*, s. 29—32; D. IMHOF: *Rockox te boek bij de Officina Plantiniana*. In: *Rockox' huis volgeboekt. De bibliotheek van de Antwerpse burgemeester en kunstverzamelaar Nicolaas Rockox (1560—1640)*. Eds. R. FABRI, D. IMHOF, H. VAN DE VELDE. [B.m.w.] 2005, s. 34; H. VAN DE VELDE: *Uitgelezen en uitmuntend bevonden. Rockox, een geïnformeerde numismaat*. In: *Rockox' huis volgeboekt...*, s. 89—91; W. WATERSCHOOT: *Das Haus Plantin (Officina Plantiniana) und die Numismatik im 17. Jahrhundert*. In: *Europäische Numismatische Literatur...*, s. 341—350. Por. il. 2.

²³ *Impp. Romanorum Numismata a Pompeio Magno ad Heraclium editio altera. Multis nummorum millibus aucta*, per Adolphum OCCONEM Medicum Augustanum. Augustae Vindelicorum 1625. Por. il. 3.

²⁴ *Imperatorum Romanorum Numismata a Pompeio Magno ad Heraclium* ab Adolfo OCCONE olim congesta [...] notis pluribusque additamenta illustrata, & aucta [...] cura Francisci MEDIOBARBI Biragi [...]. Mediolani 1683 (cyt. IRN 4); *Imperatorum Romanorum Numismata a Pompeio Magno ad Heraclium* ab Adolfo OCCONE olim congesta [...] perpetuis historico-chronologicis notis [...] jam illustrata a Francisco MEDIOBARBO BIRAGO [...] nunc vero [...] expurgata [...] curante Philippo ARGELATO Bononiensi. Mediolani 1730 (cyt. IRN 5). Por. C. LUPPI: *Vite di illustri Numismatici Italiani — Filippo Argelati*. RIN 1889, 2, s. 287—293; F. MISSERE FONTANA: *Francesco Mezzabarba Birago (1645—1697) tra collezione ed erudizione numismatica nella Milano del Seicento*. RIN 2000, 101, s. 159—215. Por. il. 4 i 5.

Impp. Romanorum
N V M I S M A T A
 A POMPEIO MAGNO
 AD HERACLIVM:

QVIBVS insuper additæ sunt inscriptiones
 quædam veteres, arcus triumphales, &
 alia ad hanc rem necessaria.

Summa diligentia & magno labore collecta ab
 ADOLPHO OCCONE R. P. AVG.
 MEDICO, *antiquitatum studiofo.*

ANTVERPIÆ,
 Ex officina Christophori Plantini,
 Architypographi Regij.

M. D. LXXIX

Il. 1. Impp. Romanorum Numismata a Pompeio Magno ad Heraclium [...] ab Adolpho Occone [...].
 Antverpiæ 1579, karta tytułowa

Impp. Romanorum
NUMISMATA
A POMPEIO MAGNO
AD HERACLIVM
EDITIO ALTERA,

Multis nummorum millibus aucta, per ADOLPHVM
OCCONEM MEDICVM AVGVSTANVM.

AVGVSTAE VINDELICORVM,
ad insigne pinus.

Cum priuilegio Cæsaris perpetuo.

Anno sæculi decimi septi-primi.

Il. 2. Impp. Romanorum Numismata a Pompeio Magno ad Heraclium [...] per Adolphum Occonem [...]. Augustae Vindelicorum 1601, karta tytułowa

IMPP. ROMANORVM
NUMISMATA
A POMPEIO MAGNO
AD HERACLIVM
 EDITIO ALTERA.

Multis nummorum millibus aucta, per ADOLPHVM
 OCCONEM MEDICVM AVGVSTANVM.

AVGVSTÆ V&NDÉLICORVM
ad insigne pinus.

Cum priuilegio Cæsaris perpetuo.

Anno clō lo c xxv.

Il. 3. Impp. Romanorum Numismata a Pompeio Magno ad Heraclium [...] per Adolphum Occonem [...]. Augustae Vindelicorum 1625, karta tytułowa

IMPERATORVM
ROMANORVM
NUMISMATA
A POMPEO MAGNO AD HERACLIVM
AB ADOLFO OCCONE OLIM CONGESTA,
*Nunc Augustorum Iconibus, perpetuis Historico-Chronologicis notis,
pluribusque additamentis illustrata, & aucta.*
SAC. CÆSAREÆ ET REGIÆ MAIESTATI
INVICTISSIMI, ET CLEMENTISSIMI
LEOPOLDI PRIMI
OPTIMI MAXIMI, AVGVSTORVM AVGVSTI
EXHIBITA
STVDIO, ET CVRA
FRANCISCI MEDIOBARBI BIRAGI
S. R. I. Comitit, & Regiæ Ciuitatis Papiæ Decurionis.

MEDIOLANI

Ex Typographia Iudouici Montæ. MDCCLXXXIII
SUPERIORVM PERMISSV.

Il. 4. Imperatorum Romanorum Numismata a Pompeio Magno ad Heraclium ab Adolfo Occone olim congesta nunc [...] notis pluribusque additamenta illustrata, et aucta [...] cura Francisci Medio-barbi Biragi [...]. Mediolani 1683, karta tytułowa

IMPERATORUM ROMANORUM NUMISMATA

A POMPEJO MAGNO AD HERACLIUM

AB ADOLFO OCCONE OLIM CONGESTA,

*Augustorum Iconibus, perpetuis Historico-Chronologicis Notis, pluribusque Additamentis
jam illustrata*

A FRANCISCO MEDIOBARBO BIRAGO

S. R. I. Comite, & Regiæ Civitatis Papiæ Decurione;

Nunc verò ab innumeris mendis expurgata,

AC SAC. CÆSARÆ ET REG. CATHOLICÆ MAJESTATI

INVICTISSIMI ET CLEMENTISSIMI

CAROLI VI.

ROM. IMP. SEMPER AUGUSTI

EXHIBITA,

Additionibus usque hac desideratis, Criticisque Observationibus exornata,

CURANTE

PHILIPPO ARGELATO BONONIENSI.

MEDIOLANI MDCCXXX.

EX ÆDIBUS SOCIETATIS PALATINÆ.

Superiorum permissu.

Il. 5. Imperatorum Romanorum Numismata a Pompejo Magno ad Heraclium ab Adolfo Occone olim congesta [...] perpetuis historico-chronologicis notis [...] jam illustrata a Francisco Mediobarbo Birago [...] nunc vero [...] expurgata [...] curante Philippo Argelato Bononiensi. Mediolani 1730, karta tytułowa

splendor, Adolphe, tui! / [...] Tu veterum nobis expressa numismata Regum, / Cæsareos vultus effigiesque paras”²⁵.

Pozytywne, chociaż mniej emocjonalne oceny formułowane są także obecnie. Dzieło *Imperatorum Romanorum Numismata* stanowi solidną i monumentalną pracę, obszerną zarówno pod względem objętościowym (wydanie z 1579 roku zajmuje ponad 400 stron, a to z 1601 roku — ponad 600), jak i chronologicznym (datując, posłużono się określeniami: Orbis, v.c. — ab Urbe condita, A.C. — ante Christum lub I.C. — Iesus Christus nascitur). Cezurę początkową (Orbis 3882, v.c. 672, A.C. 80) stanowią czasy naznaczone w państwie rzymskim rolą Pompejusza Wielkiego jako tego, który otrzymał nadzwyczajne *imperium* na Morzu Śródziemnym i jego wybrzeżach, a potem w prowincjach azjatyckich²⁶. Natomiast końcowa wzmianka dotyczy panującego w latach 610—641 wschodniorzymskiego cesarza Herakliusza: „obiit Byzantii anno Christi 640”²⁷. Wgląd w treść dzieła ukazuje liczne typy monetarne skrupulatnie uporządkowane chronologicznie (datacja pierwszego odnotowanego numizmatu: Orbis 3892, v.c. 682, A.C. 70, a ostatniego: Orbis 4572, v.c. 1362, I.C. 610). Są one przyporządkowane imionom polityków doby schyłkowej Republiki oraz władców okresu Cesarstwa, ale także cesarzowych. Przy każdym imieniu znajduje się krótka nota podająca podstawowe informacje o tych postaciach, często rozpoczynająca się od greckiego dwuwersowego wprowadzenia. Po tym następuje przyporządkowany do kolejnych lat czy to uczestniczenia w życiu publicznym, czy to panowania, wykaz legend awersowych, tym z kolei przypisane zostały hasła rewersowe numizmatów wraz ze szczegółowymi opisami elementów ikonografii awersów i rewersów, a także informacja o kruszcu, w jakim dany typ lub jego wariant funkcjonował. Tu warto zaznaczyć za współczesnym badaczem Johnem Cunnallym nowatorstwo tej metody prezentowania numizmatów przez A. Occo oraz jej wpływ na późniejszych autorów. Zaproponowany przez niego w XVI wieku sposób klasyfikowania materiału numizmatycznego był użytkowany w okresie późniejszym przez badaczy XIX i XX wieku, opracowujących katalogi monet, jak Théodore E. Mionnet (*Description des médaillons antiques, grecques et romaines avec leur degré de rareté et leur estimation* 1806 i nast.), Henri Cohen (*Description historique des monnaies frappées sous l'Empire Romain communément appelées médailles impériales* 1859 i nast.) oraz Harold Mattingly i Edward Allan Sydenham (*The Roman Imperial Coinage* 1923 i nast.)²⁸. Współczesne standardy

²⁵ IRN 1, Nicodemi Frischlini poetæ L. comitis Palatini Cæsarei elegia: Ad præstantissimum virum D. Adolphum Occonem, Medicum Augustanum, nlb. [s. 2 i 3]; por. IRN 2, nlb. [s. 2].

²⁶ Por. objaśnienia: IRN 1, Epistola dedicatoria, nlb. [s. 1—2] i s. 1; IRN 2, s. 1—2.

²⁷ IRN 1, s. 398; IRN 2, s. 587.

²⁸ J. CUNNALLY: *Images of the illustrious...*, s. 131. Por. P. BERGHAUS: *Der deutsche Anteil an der numismatischen Literatur*. In: *Numismatische Literatur...*, s. 17; M. VEILLON: *Histoire de la numismatique ou la science des médailles*. Paris 2008, s. 20—21, 27. Tę nowoczesność metodologiczną pracy A. Occo ostatnio docenił Ethan GRUBER: *Recent Advances in Roman Numisma-*

porządkowania źródeł numizmatycznych w katalogach pozostają w swym rdzeniu zbliżone do propozycji A. Occo. Z kolei za Andrew Burnnettem powtórzmy pozytywną ocenę uczonego z Augsburga, który — mimo pewnych naturalnych błędów — zachowywał, jego zdaniem, historyczną perspektywę, dążąc do pokazania sekwencji emisji²⁹, w przypadku tu analizowanym — kolejności numizmatów Trajanowych.

Nie ma natomiast materiału ilustracyjnego w opracowaniu A. Occo. To dosyć specyficzna konwencja przyjęta przezeń w okresie, w którym prace numizmatyczne innych autorów, a także inne rozprawy poświęcone epoce starożytnej tak często ilustrowane były rycinami monet i medalionów³⁰. Funkcjonowało bowiem szersze przekonanie o celowości włączania ilustracji do publikowanych studiów. Galerie portretów władców oraz wybitnych mężów starożytnych — dla których źródłem tylko niekiedy były niekoniecznie wierne wyobrażenia autentycznych numizmatów, a częściej wyobrażenia spętana chęcią utrzymania efektu w stylu wizerunków namonetnych i pobudzana modą oraz konwencją panującymi w danej epoce — dokumentowały świetną znajomość opisywanego materiału numizmatycznego, ubarwiały wywody, ilustrowały mniej lub bardziej przekonująco opisywane dzieje i ich bohaterów. Nie bez znaczenia było również — co tłumaczył jeden z dawnych autorów, Guillaume Rouillé (Rovillium, de Rovillé, c. 1518—1589) — wychodzenie

tics. Thesis University of Virginia 2013, s. 5—6 (<http://www.academia.edu/3416366>, data dostępu: 27.06.2014).

²⁹ A. BURNETT: *Marco Baldanza's „Instruttione sopra le medaglie degli imperatori antichi romani”*. In: *Medals and coins...*, s. 84.

³⁰ Np. A. FULVIO: *Imperatorum et illustrium imagines*. Roma 1517; J. HUTTHICHIUS: *Imperatorum romanorum libellus*. Argentorate 1525; *Epitome thesauri antiquitatum, hoc est, imp. Rom. Orientalium & Occidentalium Iconum, ex antiquis Numismatibus quam fidelissime deliniatarum, ex Musaeo Iacobi DE STRADA Mantuani Antiquarii*. Lugduni 1553; Æ. VICUS: *Omnium Caesarum verissimae imagines ex antiquis numismatis desumptae [...]*. [Venetiis] 1553; *Romanorum imperatorum Effigies. Elogijs ex diversis Scriptoribus per Thomam TRETERU[M] [...] collectis [...]*. Romae 1583; *Imperatorum Romanorum Numismata aurea. A Julio Caesare ad Heraclium continua ferie collecta et ex archetypis expressa*. Industria et manu Iacobi DE BIE [...]. Antverpiae [1615]; i wiele innych dzieł. Artyzmem wśród nich wyróżniała się praca *Discours de la Religion des anciens Romains*. Escript par Noble Seigneur Guillaume DU CHOUL [...]. Lyon 1556. O takich pracach, w których „rysunkowi władcy towarzyszył tekst jego biografii”, por. J. KOLENDO: *Archeologia w warsztacie badawczym historyka starożytności*. W: *Vademecum historyka starożytnej Grecji i Rzymu. Źródłoznawstwo starożytności klasycznej*. T. 1—2. Red. E. WÍPSZYCKA. Warszawa 2001, s. 502; także J.-B. GIARD: *Médailles et Portraits, ou la Recherche de l'Individu à la Renaissance*. In: *Essays in honour of Robert Carson and Kenneth Jenkins*. Eds. M. PRICE, A. BURNETT, R. BLAND. London 1993, s. 277—280; IDEM: *Critique de la science des monnaies antiques*. JS 1980, 3, s. 225—245; IDEM: *L'édition numismatique au XVIIe siècle*. NAC 1994, 23, s. 394—395; P. BERGHAUS: *Der deutsche Anteil an der numismatischen Literatur...*, s. 13—17; D. KORBACHER: *Von der vera imago zur imago viva. Zur Rezeption antiker Münzen im Medium der Zeichnung von Pisanello bis Leonardo*. In: *Translatio Nummorum...*, s. 207—218; G.F. CHIAI: *Imagines verae? Die Münzporträts in der antiquarischen Forschung der Renaissance*. In: *Translatio Nummorum...*, s. 219—236.

naprzeciw gustom potencjalnych odbiorców dzieł, którzy ciekawi byli fizjonomii postaci starożytnych przywoływanych nauczonych kartach³¹. Tymczasem — wbrew tej tak powszechnej praktyce — A. Occo zaniechał w swym dziele zobrazowania skatalogowanych numizmatów (pewną liczbę sztychów dodano dopiero w późniejszych wydaniach jego dzieła, w czwartej, wspomnianej edycji F. Mezzabarby i w następnym wydaniu F. Argelatiego). W opublikowanych za jego życia tomach cały istotny przekaz o poszczególnych treściach namonetnych sprowadza się do suchej i lapidarnej relacji słownej.

Wykład zasadniczy w swym dziele A. Occo, poza wspomnianymi wtrętami greckimi świadczącymi o jego wykształceniu, utrzymał w języku łacińskim. Taki wybór również nie był normą w XVI wieku. Według szacunków jedynie około 30% opracowań numizmatycznych powstało wówczas w tym języku³².

Zwrot ku klasycznej łacińskiej narracji oraz ascetyczną, bo pozbawioną ilustracji, formę można odczytywać jako próbę dodania naukowości dziełu. Może też, co suponuje Hadrien Rambach, odnosząc się do podobnych innych rzadkich takich przypadków, wypada dostrzec w takich praktykach zwrot ku pierwszym opracowaniom z dziejów literatury numizmatycznej, tym o charakterze rudymenarnym i podręcznikowym, oraz chęć wpisania się w taką tradycję naukowego opisywania numizmatów³³.

Orientalia — świadectwo numizmatów Trajana

W czasach, w których A. Occo tworzył swe dzieło, znany ówczesnym korpus medalionów i monet antycznych był już bardzo zasobny. Uczony mógł więc wynotować liczne numizmaty powstałe w imieniu Trajana, w jego opracowaniu zajęły one paginy 126—149 (editio princeps 1579) oraz 193—220 (editio altera 1601). W sumie jest tu wskazanych około 300 typów i wariantów numizmatów Trajanowych. Są wśród nich zarówno te, które, stosując współczesne systematyki, zaliczyć

³¹ G. ROUILLÉ: *Promptuaire des medalles des plus renommées personnes qui ont esté depuis le commencement du monde: avec brieve description de leurs vies & faicts, recueillie des bons auteurs*. Lyon 1553, Guillaume Rouille au Lecteur, nlb. [s. 4].

³² J.-M. SIMON: *Le Monnayage gentile de la République romaine vu par les érudites des XVIe et XVIIe siècles*. Thèse de l'école des Chartres 1989, s. 70. Cyt. za: H. RAMBACH: *Louis Savot...*, s. 65.

³³ H. RAMBACH: *Louis Savot...*, s. 66. Badacz przywołuje przykłady prac *Discorsi di Enea VICO* Parmigiano *sopra le Medaglie de gli Antichi, divisi in due libri*. Venetia 1555; Ch. PATIN: *Introduction à l'histoire par la connoissance des médailles*. Paris 1665; L. JOBERT: *La science des medailles, pour l'instruction de ceux qui s'appliquent à la connoissance des Medailles Antiques & Modernes*. Paris 1692.

można do mennictwa cesarskiego, jak i te, które przynależą do mennictwa prowincjonalnego. Wszystkie one wynotowane zostały w porządku chronologicznym rządów Trajana, w zestawieniu ujęto także powstałe dla niego emisje pośmiertne. A. Occo przy tym powołał się, acz dosyć niekonsekwentnie, na prace i autorytet innych ówczesnych autorów, wśród nich np. na już wspomnianego H. Goltza³⁴, ale też Sebastiana Erizzo (1525—1585)³⁵ oraz Jánosa Zsámboky (Számboky, Johannes Sambucus, 1531—1584)³⁶. Sam A. Occo, rozróżniając chronologię i metal opisywanych numizmatów, przykładał do nich jednak równą miarę, nie przydając kruszcom specjalnego znaczenia, widząc w numizmatach przede wszystkim materiał służący przekazywaniu historii. Podobnie ich wartość oceniali inni autorzy tamtego czasu³⁷.

W interpretowaniu opisywanych w *Imperatorum Romanorum Numismata* egzemplarzy, A. Occo był bardzo powściągliwy. W zasadzie „przemawiają” tu niemal wyłącznie legendy oraz opis elementów ikonografii. Z rzadka pozwolił sobie uczony z Augsburga na komentarze, a te utrzymał przede wszystkim w formie odwołań do literatury antycznej, co dało mu sposobność popisania się własną erudycją. Przykładowo wprowadzając opis monety, na której ukazany był Trajan z dwoma trofeami, przypomniał w roli „interpolacji” cytaty z dzieła Wergiliusza: „Et duo rapta manu diuerso ex hoste trophaea” (Verg., Georg. 3.32)³⁸. W innym miejscu, odnosząc się do numizmatów pokazujących wyprawę cesarza Trajana do Egiptu, ponownie chwali się znajomością twórczości tego antycznego poety. W komentarzu rozpoznać można kolejne fragmenty dzieł Wergiliusza: „Et viridem Ægyptum nigra ssecundat arena” (Verg., Geor. 4.1.291) oraz: „aut pingui flumine Nilus” (Verg., Aen. 9.30)³⁹.

Bez wątpienia w opinii numizmatyka z Augsburga cesarz Trajan był wielkim wodzem, wojownikiem oraz równie wielkim zwycięzcą. Już na wstępie do mennictwa tego władcy, przedstawiając jego sylwetkę, kiedy dosyć sucho i schematycz-

³⁴ Poza podaną już jego pracą *C. Julius Caesar sive Historiae...*, warto wskazać kolejne: *Icones, vitae et elogia imperatorum romanorum...* per Hubertum GOLTZIUM. Antverpiae 1557; *Fastos magistratuum et triumphorum romanorum ab Urbe condita ad Augusti obitu[m]* [...] restitutos S.P.Q.R. Hubertus GOLTZIUS Herbpolita Venloniano, cive romano, auctore et sculptore dedicavit. Brugis Flandorum 1574; *Thesaurus rei antiquariae huberrimus* [...] per Hubertum GOLTZIUM Herbpolitam Venlonianum civem Romanum. Antverpiae 1579.

³⁵ Por. *Discorso di M. Sebastiano ERIZZO sopra le Medaglie degli antichi, con la particolar dichiarazione di esse Medaglie*. Vineggia 1559.

³⁶ Por. *Emblemata et aliquot nummi antiqui operis*, Ioan. SAMBUCI Tirnaviensis Pannonii. Antverpiae 1566.

³⁷ Por. np. U. PETER: *Erschliessung römischer Münzen als historische Quelle. Das Beispiel Sebastiano Erizzo*. In: *Translatio Nummorum...*, s. 159—178; A.A. KLUCZEK: W „rodzinnym kregu” *Postumusa albo „icones et elogia tyrannorum Romanorum”*. Uwag kilka jak moneta stawiała się źródłem. W: *W kregu ikon władzy, ludzi oraz idei świata starożytnego*. Red. W. KACZANOWICZ. Katowice (w druku).

³⁸ IRN 2, s. 207.

³⁹ Ibidem, s. 205.

nie opisywał epizody historii rzymskiej lat 98—117, koncentrował się w nich na kierunkach ekspansji Rzymu prowadzonej przez tego cesarza i na rezultatach jego działań wojennych. Wspominał kampanie przeciw Dakom: Trajan „Decebalò ad deditionem redacto, domum reversus, de Dacis triumphavit, & Dacicus appellatus est. Decebalò denuò deficiente, Daciam repetit, ubi ex insidiis propemodum fuisset sublatus, tamen devictis Dacis coloniam eò deduxit, thesauros Decebali detexit, in Istro pontem lapideum struxit, opus mirandum & maximè memorabile; Euphratem ponte iunxit”. Następnie skomentował równie zwięźle wyprawę wschodnią cesarza, punktując kolejne sukcesy rzymskie: „Postea bellum Armeniis & Parthis intulit, ductus gloriæ cupiditate; [...] Ineunte vere Assyriam ingreditur, & Babylonem occupat: pòst Ctesiphontem ingreditur, & Messanam cepit. Inde venit ad Oceanum, in Indiam traiecturus si iuvenis fuisset: tamen id navigavit. Dum revehitur, provinciæ occupatæ deficiunt, quas per legatos recuperat, inde Ctesiphontem reversus, Regem Parthis dedit. Pòst profectus in Arabiam, adoritur Agarenos”⁴⁰. Nie omieszczał też A. Occo odnotować, że „Traianus in VI suo cos. Parthicus appellatus”⁴¹.

Pełniejszy niż to wprowadzenie i bardziej intrygujący jest obraz Trajana wojowniczego, zwycięskiego na Wschodzie i tam obecnego, jaki wyłania się z numizmatów tego władcy zestawionych w *Imperatorum Romanorum Numismata*. W dalszej części szkicu komentuję ich treści, nie odnosząc się (o czym już wspominałam) do ich historii, autentyczności, chociaż obiekty co do ich wiarygodności odnotowuję w tabeli zamieszczonej na końcu artykułu, w której zestawiam wyodrębniony z katalogu A. Occo zespół numizmatów z danymi czerpanymi ze współczesnych opracowań mennictwa cesarza Trajana (por. tabela 1).

Wizerunek Trajana tworzą najpierw wyobrażenia zamieszczone na awersach. Tu w zasadzie powtarzają się opisy mało urozmaiconych portretów cesarskich oraz legend, w których oprócz imienia władcy i standardowej jego tytulatury występują w różnej formie, skrócone bądź pełne, zapisy cesarskich przydomków zwycięskich. Jest on więc „Germanicus”, „Dacicus”, a także „Parthicus”.

Znacznie bogatszy, wypełniony ciekawymi elementami, więc też barwniejszy, jest obraz Trajana nakreślony na rewersach tak napisami, jak ikonografią. Biorąc pod uwagę te treści, można stwierdzić, że wizerunek władcy jest w pewnych detalach wręcz fascynujący. Zwłaszcza jeśli chodzi o te jego ramy, które wytycza Wschód jako taki.

W opisach ikonografii rewersów skatalogowanych numizmatów zwrócono uwagę na osobliwość tych miejsc i punktów geograficznych Wschodu, które istotnie zapisały się w dziejach panowania Trajana. Detale ikonografii zawarte na numiz-

⁴⁰ IRN 1, s. 125.

⁴¹ Ibidem, s. 142; IRN 2, s. 212; por. B. WOYTEK: *Die Reichsprägung des Kaisers Traianus (98—117)*. Wien 2010 (cyt. MIR 14), s. 16—17: po 20 lub 21 II 116 r.

matach, a werbalnie oddane przez uczonego z Augsburga — obrazy przedstawicieli fauny, gatunków flory, konkretne budowle — pełnią też funkcję dodatkowych wyróżników geograficznych. Interesujące jest, że A. Occo, wymieniając owe charakterystyczne elementy dodatkowe, traktował je jako wskazówkę, która umożliwia mu zdefiniowanie treści wyobrażenia rewersowego i nadanie tożsamości przedstawionej głównej persony uosabiającej krainę geograficzną. Czynił tak także w tych wypadkach, kiedy brakowało na rewersach jakiegokolwiek pisanej wskazówki informującej o danej postaci, wówczas jedynym wskaźnikiem stawał się graficzny jej wyróżnik⁴². Działy tu zapewne uniwersalne skojarzenia oraz utrwalone toposy o egzotycznych czy po prostu innych niż europejski rejonach świata.

Tak więc hipopotam i krokodyl stały się dodatkowymi identyfikatorami spersonifikowanego Nilu (*Nili fl. simulacrum*), który notabene nosi na głowie charakterystyczny wieniec z sitowia (*scirpea corona*)⁴³.

Z kolei nosorożec (*rhinoceros*) to zwierzę skojarzone z odległymi Indiami⁴⁴.

Klarownie opisany sfinks, czyli uskrzydłony stwór z twarzą i piersią kobiety, w tylnej części przypominający lwa, jak czytamy: „monstrum alatum facie virginis cum mammis, postica parte leonem referens”, wyróżnia Egipt⁴⁵.

W opisie innego numizmatu skorpion — obok delfina — stał się atrybutem uosobionej Afryki. Nosi ona charakterystyczne nakrycie głowy zdobione trąbą słonia („cum proboscide in capite”)⁴⁶.

⁴² Por. np. IRN 2, s. 210: „S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI ARAB. ADQ. Arabiae typus cum Struthione”; i przykłady bez wskazówki w napisie — ibidem, s. 207: „COS. V. P. P. S.P.Q.R. OPTIMO PRINC. Figura stolata stans, dextra ramum Struthione”; IRN 1, s. 129; IRN 2, s. 198: „Africae typum expressum habet, cum proboscide in capite, sinistra scorpionem tenet, dextra delphinus, vt videtur”.

⁴³ IRN 1, s. 131, 148; IRN 2, s. 200, 218, 219. Dziecko na numizmacie IRN 1, s. 148; IRN 2, s. 219: „Nili fl. simulacrum, cum puerulo & hippopotamo” — to zapewne jedno z *cubita*, upostaciowanych miar, które wskazywały przybór wód Nilu, o tych „łokietkach” por. Plin., *Nat.* 5.57—58 oraz Philostr., *Imag.* 1.5. Krokodyl, hipopotam oraz „łokietki” to znane uzupełnienia obrazowanego przez starożytnych Nilu, por. Luc., *Rhet. Praec.* 6, a hipopotam (Sol., 32.30) i krokodyl (Sen., *Nat.* 4.2, 13—14; Plin., *Nat.* 8.89; 8.95; 28.121; Sol., 32.22) to charakterystyczni przedstawiciele fauny egipskiej. O wyobrażeniach Nilu zob. J.A. OSTROWSKI: *Personifications of Rivers in Greek and Roman Art*. ZNUJ 964, Prace Archeologiczne 47. Warszawa—Kraków 1991, s. 38—39, 42—43, 45—46, 54; M.J. PRICE, B.L. TRELLE: *Coins and their cities. Architecture on the ancient coins of Greece, Rome, and Palestine*. London 1977, s. 186—188; por. E. NOWOSAD: *Stereotyp Egiptu w „Historii Naturalnej” Pliniusza Starszego*. „Meander” 1980, 35, s. 211—222.

⁴⁴ IRN 1, s. 136; IRN 2, s. 205. Por. Curt., 8.9.16; 9.1.5; Plin., *Nat.* 8.71; 10.173; 18.2; Mart., *Sp.* 22.1; Mart., *Ep.* 1.3.6; Suet., *Aug.* 43; Iuv., 7.130. O obecności tego zwierzęcia w świecie rzymskim por. A. BLANCHET: *Le rhinocéros de l'empereur Domitien*. RN 1941, 5, s. 5—10; W. GOWERS: *The Classical Rhinoceros*. „Antiquity” 1950, 4, s. 61—71; T.V. BUTTREY: *Domitian, the Rhinoceros, and the Date of Martial's Liber de Spectaculis*. JRS 2007, 97, s. 101—112.

⁴⁵ IRN 1, s. 136; IRN 2, s. 205.

⁴⁶ IRN 1, s. 129; IRN 2, s. 198. Proboscis — por. Caes., B.A. 84.1; Flor., 1.18.13; Plin., *Nat.* 8.7.18; 28.24.88.

Arabię określono przez postać kobiecą w stoli (*figura stolata*), na jednych monetach z wieniec laurowym i orłem wojskowym w dłoniach, na innych z gałązką i włócznią. Jak trzeba wnioskować z napisu towarzyszącego przedstawieniu, stanowi ono uosobienie tej wschodniej krainy. Dodatkowo A. Occo identyfikuje ją, zwracając uwagę na charakterystyczną dla niej faunę: wielbłąda prowadzonego przez chłopca („*puer ducens camelum fune*”)⁴⁷ albo strusia („*ad pedes Struthionem Arabiae typum*”)⁴⁸.

Drzewo palmowe stało się wizytówką krain Assyria et Palaestina⁴⁹, Arabia⁵⁰, podobnie jak Chaldaea, tu jednak dodatkowo pokazano zwierzę kojarzące się z tą krainą — wielbłąda (*adiuncto camelo*)⁵¹. Było też drzewo palmowe — na numizmatkach typu VICT. ASSYR. — na którym umieszczono tarczę, obok zaś przedstawiono boginię Zwycięstwa, znakiem sukcesu militarnego, który — jak sugerowano — odniesiono na Wschodzie („*In clypeo à palma dependente, assistente Victoria*”)⁵².

Specyficzne położenie geograficzne krain wschodnich wskazanych w legendzie numizmatów, której stosowny fragment brzmi ARMENIA ET MESOPOTAMIA, obrazują dwie postacie leżące na ziemi oraz trzecia pozostająca nieco z tyłu. Sam A. Occo objaśnił, że to wyobrażenia Mezopotamii, czyli krainy objętej dwiema rzekami, oraz obu Armenii: Większej i Mniejszej⁵³.

Niekiedy zasygnalizowano w opisie, że zilustrowane postacie rodem ze świata wschodniego noszą egzotyczny czy „narodowy” strój. Jeńcy asyryjscy na numizmatkach typu ASSYRIA ET PALAESTINA IN POTEST. P. R. REDAC. S. C. odziani są w swój charakterystyczny strój (*vestitus vtriusque patrius*)⁵⁴. Branka na numizmatkach typu

⁴⁷ IRN 1, s. 138; IRN 2, s. 207.

⁴⁸ IRN 1, s. 138; IRN 2, s. 207. Także IRN 2, s. 210. Por. MIR 14, nr 362—365 (Dp, S, As, 111 r.), 396 (D, 112 r.). Trafnie A. Occo odczytał tożsamość spersonifikowanej postaci jako Arabii, inaczej: to Trajan, struś zaś symbolizuje Arabię por. *Discorso di M. Sebastiano ERIZZO sopra le Medaglie...*, s. 230—231. W kwestii przedstawień Arabii na monetach por. A. BLANCHET: *La figure de l'Arabie dans les monnaies de Trajan*. CRAI 1944, s. 229—237; P. NASTER: *Arabia Adquisita sur les monnaies de Trajan*. NAC 1983, 12, s. 159—169; por. J. GRICOURT: *As et dupondius inédits d'une émission méconnue de Trajan (A.D. 111)*. SM 1971, 21, s. 88—90.

W tym przypisie i dalej stosuję skróty: Au = aureus, D = denar, S = sesterc, Dp = dupondius, As = as.

⁴⁹ IRN 1, s. 144; IRN 2, s. 215.

⁵⁰ IRN 1, s. 144; IRN 2, s. 215.

⁵¹ IRN 1, s. 144; IRN 2, s. 215.

⁵² IRN 1, s. 144; IRN 2, s. 215.

⁵³ IRN 1, s. 145; IRN 2, s. 215. Por. MIR 14, nr 590 (S, 116—117 r.). P.L. STRACK (*Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts. Teil I: Die Reichsprägung zur Zeit des Traian*. Stuttgart 1931, s. 223) widzi w tych postaciach uosobione Tygrys, Eufrat oraz Mezopotamię. Inaczej — Tygrys, Eufrat oraz Armenia — por. A. CALÓ LEVI: *Barbarians on Roman Imperial Coins and Sculpture*. New York 1952, s. 20—21, przypis 32; J.M.C. TOYNBEE: *The Hadrianic School. A Chapter in the History of Greek Art*. Roma 1967, s. 16; J.A. OSTROWSKI: *Les personifications des provinces dans l'art romain*. Varsovie 1990, s. 56; IDEM: *Personifications of Rivers...*, s. 53.

⁵⁴ IRN 1, s. 144; IRN 2, s. 215.

S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI ADIAB. pokazana została *veste indigena*. Dodatkowo jej obcość w stosunku do tego, co rzymskie, podkreśla fakt, że występujący w wyobrażeniu cesarz sportretowany został jako *paludatus*⁵⁵.

W ikonografii innych numizmatów pokazano szczególne dzieła architektury Wschodu. Jest więc most spinający brzegi Tygrysu oraz personifikacja tej rzeki⁵⁶. Również Eufrat to rzeka, przez którą przerzucono most. W tym przypadku wędruje po nim grupa: osoba w todze i wieńcu laurowym i postępujący za nią wojskowi. Barwności przedstawieniu dodała postać spersonifikowanego Eufratu, jego atrybutem są wyobrażenia statku (*cymba*) i steru (*gubernaculum*)⁵⁷.

Pokazywano też elementy architektury miast Wschodu. Obraz świątyni z posągami Pallas z włócznią umieszczono na numizmatach typu „SIDOBENSIVM, aut SIOBENSIVM”⁵⁸. Natomiast mury miejskie, z zaznaczonymi bramami oraz piramidami, to, jak pisał A. Occo, obraz krainy Babilonii i jej centralnego punktu: miasta Babilon⁵⁹. Zauważono jego słynne obwarowania oraz charakterystyczne dla Wschodu budowle, czyli zigguraty. Miejskie mury z bramą symbolizują też inny szczególny punkt wędrówki Trajana na Wschodzie. Jak głosi inskrypcja nad bramą, to Selinunt⁶⁰, czyli miasto, w którym cesarz Trajan zmarł w 117 roku.

Oriens imperio populi Romani subiecta⁶¹

Imponująca jest wyłaniająca się z numizmatów Trajana opisanych w *Imperatorum Romanorum Numismata* lista krain, miast, rzek wschodnich, tych położonych na Wschodzie i tych leżących na ziemi afrykańskiej, które z powodu swej egzotyki

⁵⁵ IRN 1, s. 144; IRN 2, s. 214.

⁵⁶ IRN 1, s. 136; IRN 2, s. 205. Por. w kwestii innej podobnej konstrukcji: mostu łączącego brzegi Dunaju — IRN 1, s. 135: „IMP. CAES. NERVAE. TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI. / PONS TRAIANI DANVVIVS. Pons super Danubium fabricatus, de quo Dion & mamor antiquum in Dacia. PROVIDENTIA AVG. VERE PON / TIFICIS VIRTVS ROMANA QVID / NON DOMET? SVB IVGVV ECCE / RAPITVR ET DANVBIVS. Exrant huius pontis vestigia apud Serinium, quod Danubio imminet castellum, ubi cum Heraclio Cosroëm congressum habuisse ferunt”. Por. IRN 2, s. 204.

⁵⁷ IRN 1, s. 145; IRN 2, s. 215.

⁵⁸ IRN 1, s. 126; IRN 2, s. 194. Inny odczyt napisu: „SINOPENSIVM. Car Sinope estoit une fort ancienne ville maritime, & de grand renom” — *Commentaires historiques...*, par I. TRISTAN..., s. 307—308.

⁵⁹ „Fortè Babylonîæ restauratæ typus” — IRN 1, s. 145; IRN 2, s. 215.

⁶⁰ IRN 1, s. 144; IRN 2, s. 215.

⁶¹ Parafraza zwrotu użytego w RGDA, *init.*: „Rerum gestarum divi Augusti quibus orbem terrarum imperio populi Romani subiecit”.

z Orientem mogły być kojarzone. Nie chodzi jednak tylko o ich liczbę, lecz o wielkość terytorium, które ich nazwami zostało zakreślone i — gdyby czytać wprost napisy monetarne podane przez uczonego z Augsburga — znalazło się w orbicie wpływów rzymskich bądź pod rzymskim panowaniem. Odnaleźć bowiem można na tej liście nazwy krain zakodowane w legendach rewersowych: Adiabene, Aegyptus, Arabia, Assyria, Babylonia, Chaldaea, India, Mauretania, Mesopotamia, Palaestina, Parthia, oraz nazwa miasta: Selinunt. Do nich dołączyć trzeba Afrykę, którą można odnaleźć w interpretacji treści wyobrażenia. Wśród rzek natomiast wymieniono Euphrates, Tigris oraz Nilus.

A. Occo nie tylko odnotował nazwy określające pewne jakości geopolityczne, lecz także, posiłkując się wymownymi określeniami w inskrypcjach rewersowych i podążając za świadectwem opisywanych przez siebie numizmatów, bezwiednie wskazał swym czytelnikom, że zmienił się status pewnych opisywanych i symbolicznie pokazywanych organizmów, a pewne obszary pozyskane zostały dla Imperium Romanum.

Szeroko na Wschodzie rozciągnięte zostało panowanie narodu rzymskiego⁶². W takim kontekście wymienione zostało kilka krain, o czym informują napisy: ARMENIA ET MESOPOTAMIA IN POTESTATEM P. R. REDACTAE. S. C.⁶³, ASSIRIA IN POTESTATEM P. R. RED.⁶⁴ oraz ASSYRIA ET PALAESTINA IN POTEST. P. R. REDAC. S. C.⁶⁵. Dowiedzieć się można z zestawionych w *Imperatorum Romanorum Numismata* haseł, że z łaski Rzymu i za jego aprobatą Partowie otrzymali króla — REX PARTHVS DATVS. S. C. Wskazał trafnie A. Occo imię owego rzymskiego nominata, pisząc: „Partamaspatēs is fuit”, a w kwestii szczegółów tego zdarzenia odesłał do literatury starożytnej: „Vide Dionem in Traiano”⁶⁶. Dosyć tajemniczo brzmi natomiast hasło REX PARTHICVS RESTITVTVS podane w innym miejscu dzieła⁶⁷. Niemniej

⁶² O wojnie wschodniej i zmianach terytorialnych por. F.A. LEPPER: *Trajan's Parthian War*. Oxford 1948, zwłaszcza s. 54—87; C.S. LIGHTFOOT: *Trajan's Parthian War and the Fourth-Century Perspective*. JRS 1990, 80, s. 115—126; J. BENNETT: *Trajan, Optimus Princeps, A Life and Times*. London 1997, s. 183—204; por. też G. MIGLIORATI: *L'idea di guerra nella propaganda di Traiano*. CISA 27: *Il pensiero sulla guerra nel mondo antico*. Ed. M. SORDI. Milano 2001, s. 232—241.

⁶³ IRN 1, s. 145; IRN 2, s. 215. Por. MIR 14, nr 590 (S, 116—117 r.).

⁶⁴ IRN 1, s. 144; IRN 2, s. 214. Por. Eutr., 8.3.2; Fest., 14 i 20; C.S. LIGHTFOOT: *Trajan's Parthian War...*, s. 121—124.

⁶⁵ IRN 1, s. 144; IRN 2, s. 215.

⁶⁶ IRN 1, s. 143; IRN 2, s. 213. Por. Cass. Dio 68.30.3; także Malal., 11.352 i 357. Por. MIR 14, nr 594 (S, 116—117). Wypada przypomnieć, chociaż nie odnotował tego A. Occo, że jeszcze inny wschodni władca (Partamasiris) pokazany został obok cesarza na monetach typu REX PARTHVS (S C) — MIR 14, nr 431 (Au, 113—114 r., Av.: IMP TRAIANO AVG GER DAC P M TR P COS VI P P), 498 (Au, 114 r., A: IMP TRAIANO OPTIMO AVG GER DAC P M TR P), 509 (S, 114 r., Av.: IMP TRAIANO OPTIMO AVG GER DAC P M TR P COS VI P P), 516 (Au, 114—115 r., Av.: IMP CAES NER TRAIANO OPTIMO AVG GER DAC), 551 (S, 114—116 r., Av.: IMP CAES NER TRAIANO OPTIMO AVG GER DAC P M TR P COS VI P P). Por. Cass. Dio 68.19.2—20.4. Typy monetarne omawia E. BERNAREGGI: *Rex Parthus*. In: *Studia Paulo Naster oblata. I. Numismatica antiqua*. Ed. S. SCHEERS. Louvain 1982, s. 187—191.

⁶⁷ IRN 1, s. 138; IRN 2, s. 207.

sprawa przewagi Rzymu nad Partią powróciła jeszcze w innych tematach monetarnych. Kiedy uczony z Augsburga opisywał numizmaty typów REGNA ADSIGNATA lub REGNA ADSIGNATA S. C., domyślał się, że upamiętniono w ten sposób sukcesy rzymskie nad Partią i Armenią („puto Parthicum & Armeniacum”)⁶⁸. Podobny jest sens innych typów: ARMENIA DEVICTA⁶⁹, ARMENIA SVBACTA⁷⁰ oraz PARTHIA CAPTA⁷¹.

Rozciągnięcie zwierzchnictwa rzymskiego na kolejnym nowym obszarze sygnalizuje też epitet *adquisita*, który w różnej formie abrewiacji zastosowany został w odniesieniu do Arabii⁷². Ten sam efekt, czyli podporządkowanie Rzymowi, wyraża inny, bardziej dosadny epitet Arabii — *capta* (ARABIA CAPTA)⁷³. Ostatecznie została ona włączona do Imperium i stała się prowincją rzymską: ARABIA AVGVST. PROVINCIA⁷⁴.

Sukces w wojnie wschodniej zasłużył na triumf, ceremonię, którą upamiętniły złote numizmaty typu TRIVMPHVS PARTHICVS, dedykowane DIVO TRAIANO PARTH. AVG. PATRI, datowane w dziele *Imperatorum Romanorum Numismata* z 1579 roku: Orbis 4078, v.c. 868, i.c. 116, a w jego edycji z 1601 roku: Orbis 4080, v.c. 868, i.c. 117⁷⁵.

Nowe nabytki rzymskie czy rozszerzanie strefy wpływów rzymskich były rezultatem wojny, walki. Tę przyczynę, a może i warunek konieczny, sygnalizowały w ikonografii rewersów sylwetki jeńców, niekiedy dodatkowo pod tropaeum lub obok stosu broni. W ten sposób wrogowie pokazani zostali na monetach odnoszących się do Adiabene (ADIAB.)⁷⁶, Arabii (ARABIA CAPTA)⁷⁷, Chaldaei (DE

⁶⁸ IRN 1, s. 142, 143; IRN 2, s. 212. Por. MIR 14, nr 531 (Au, 114—116 r.), 550 (S, 114—116 r.), 564 (Au, 116 r.), 593 (S, 116—117 r.).

⁶⁹ IRN 2, s. 215.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ IRN 1, s. 142; IRN 2, s. 212. Por. MIR 14, nr 560 (Au, 116 r.).

⁷² IRN 1, s. 138; IRN 2, s. 207, 210. Por. MIR 14, nr 362—365 (Dp, S, As, 111 r.), 396 (D, 112 r.).

⁷³ IRN 1, s. 144; IRN 2, s. 215.

⁷⁴ IRN 1, s. 138; IRN 2, s. 207. O przyłączeniu Arabii około 105—106 roku: Cass. Dio 68.14.5; Eutr. 8.3.2; Amm.Marc., 14.8.13; Fest., 14.5; J. EADIE: *The Evolution of the Roman Frontier in Arabia*. In: *The Defence of the Roman and Byzantine East*. Eds. Ph. FREEMAN, D. KENNEDY. BAR Int. Series 297, 1986, vol. 1, s. 243—252; J. BENNETT: *Trajan...*, s. 175—182; W. BALL: *Rome in the East. The transformation of an empire*. London—New York 2000, s. 60—67.

⁷⁵ IRN 1, s. 143; IRN 2, s. 213. Por. *The Roman Imperial Coinage*. Eds. H. MATTINGLY, E.A. SYDENHAM. London 1968, 2, Hadr., nr 26 (Au).

⁷⁶ IRN 1, s. 144; IRN 2, s. 214. Warto tu wspomnieć, że współcześnie Guido MIGLIORATI (*L'idea di guerra...*, s. 237), pisząc o wejściu sił rzymskich do Adiabene i zajęciu Niniwy, jako element propagandy tych zdarzeń i ich skutków wskazuje monety z katalogu H. COHEN: *Description historique des monnaies frappées sous l'Empire Romain communément appelées médailles impériales. Réimpression de l'édition originale augmentée d'une introduction et d'une mise à jour* de G. DEPEYROT. Paris 1995, 2, Tr., nr 715: COL AVG FELI NINI CLAVD, ale por. *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, Lycaonia, Isauria, and Cilicia*. By G.F. HILL. Bologna 1964, s. 58—59; oraz ibidem, Ninica, nr 1—2, monety atrybuowane do Ninica Claudiopolis, nie do Niniwy.

⁷⁷ IRN 1, s. 144; IRN 2, s. 215.

CHALDAEIS)⁷⁸, Partii (PARTHIA CAPTA)⁷⁹, Asyrii i Palestyny (ASSYRIA ET PALAESTINA IN POTEST. P. R. REDAC. S. C.), acz w tym ostatnim przypadku jeńcy reprezentują pokonanych i podbitych mieszkańców Asyrii („alligati Assyrii captivi vir femináque substristes”)⁸⁰. W inny sposób o przewadze zyskanej na Wschodzie informowały numizmaty z hasłem VICT. ASSYR. Nie ma tu wprawdzie jeńców, ale jest tarcza wsparta na drzewie palmowym oraz postać bogini Wiktorii⁸¹.

S. P. Q. R.	Figura feminuda, sinistro brachio ramum tenens, dextra manu & pede
OPTIMO	aliam figuram supplantans.
PRINCIPI	Trophaeum cum Victoria, sinistra tenente palmam, dextram imponente
PI S. C.	trophæo.
	Figura stans in suggestu, ad cuius pedes duae aliae parvae figurae, & quatuor
	aquila. Figura hac dextra tenet ramum oleae, sinistra scipionem aut baculum; eius capiti Victoria lauream imponit.
	Figura stans, dextra stateram, sinistra cornucopiae.
	Figura stans, dextra sulmen, sinistra hastam, a tergo Victoria, sinistra palmam tenens, dextram imponentem capiti prioris figurae.
	Boni Euentus typus, dextra pateram, sinistra spicam & papauer.
	Salutis sedentis typus, cum serpente & ara.
	Alius eodem typo, sed parvus.
	NILVS. Nilii typus, cum Imperatore & tribus militibus. quae videtur
	expeditio in Aegyptum.
Alius,	IND. P. R. Rhinoceros. Apud Iul. Rom. Manu.
INDIA	TIGRIS S. C. Tigridis forma expressa.
PRO PR.	VIRTVS AVGVSTI TIGRIS. Pons super Tigrim stratus,
	cum typo Tigridis fl. apud eundem.
	AEGYPTO S. C. Monstrum alatum facie virginis cum mammis, postica
	parte leonem referens: forte Sphingis typus.
	S. C. Templum Iouis pulcherr. cum tribus victoriolis in peristyllo, in
	cuius medio sedet vel Iuppiter, vel ipse Imp. Duae pulcherrima porticus
	templo adiunctae.

Il. 6. Imp. Romanorum Numismata a Pompeio Magno ad Heraclium [...] ab Adolpho Occone [...]. Antverpiae 1579, s. 136, fragment

Wykaz tych zdobyczy kończy odwołanie do Indii, zakodowane w napisach: (S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI S. C.) INDIA PRO PR. oraz (S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI S. C.) IND. P. R.⁸² (por. il. 6). Treść tych haseł określa geograficznie najdalszy punkt na owej mapie wyłaniającej się z numizmatów Trajana wymienionych w *Impera-*

⁷⁸ IRN 1, s. 144; IRN 2, s. 215.

⁷⁹ IRN 1, s. 142; IRN 2, s. 212. Por. MIR 14, nr 560 (Au, 116 r.).

⁸⁰ IRN 1, s. 144; IRN 2, s. 215.

⁸¹ IRN 1, s. 144; IRN 2, s. 215.

⁸² IRN 1, s. 136; IRN 2, s. 205 (tu z formułą S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI S. C., w IRN 1 jej nie ma, może to rezultat błędu i po prostu nieprzełożenia klamry na opis tych numizmatów).

torum Romanorum Numismata. O ile jednak pierwsze z nich może oznaczać zaledwie pewne marzenia i aspiracje Rzymu wobec Indii, o tyle hasło drugie, mające formę abrewiacji IND. P. R., może prowokować do różnych rozwinięć, np. India populi Romani, w domyśle — redacta lub subiecta. Zatem może sugerować, że Indie to kraina poddana wpływowi rzymskiemu i będąca w posiadaniu Rzymian. Warto w tym miejscu przypomnieć, że w wyobrażeniach i świadomości starożytnych mieszkańców świata śródziemnomorskiego Indie funkcjonowały jako kraina leżąca na wschodnim krańcu oikoumene. Ciągle Rzymian fascynująca, bo zachowująca przed nimi wiele swych tajemnic, i to pomimo wiedzy nabytej przez nich w kontaktach gospodarczych czy kulturalnych z jej mieszkańcami⁸³. Niemniej to kraina ekscytująca zapewne także dla A. Occo i jemu współczesnych.

Virtus Augusti et Tigris...

Śledząc zawartość *Imperatorum Romanorum Numismata*, nie można wątpić, że ogromny był udział cesarza Trajana w realizowaniu tych wszystkich przedsięwzięć i równie wielka jego zasługa w osiągnięciu sukcesów. Objasnienie ikonografii numizmatów, które dał nam A. Occo w swym katalogu, nie pozostawia co do tego żadnych wątpliwości. Zestawiając jego opisy numizmatów Trajana w porządku wiodącym od obrazu jednostkowej konkretnej sytuacji do obrazu metaforycznego wyrażającego ideę zwycięstwa cesarza, otrzymujemy następujące ujęcia.

Cesarz sportretowany został jako wizytujący krainy Orientu. Konno, z towarzyszącymi mu wojskowymi, przybywa do Arabii (S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI ADVENTVI AVG. ARAB.)⁸⁴, witany jest przez personifikację prowincji Arabia, która wręcza mu jako zwycięzcy palmę — znak zwycięstwa („palmam, vt victori, porrigit”)⁸⁵. Z kolei obecność cesarza w Mauretanii (ADVENTVS AVG. MAVRETANIAE S.C.) zobrazowano sceną składania przy ołtarzu wspólnej ofiary z byka, z udziałem imperatora i personifikowanej krainy⁸⁶. To imperator poprowadził oddział wojskowych nad Nilem,

⁸³ Por. R. RIGHINI: *Miedzy mitem a rzeczywistością. Indie w wyobrażeniach Rzymian od Oktawiana Augusta do II wieku*. Przeł. J. TOPOLSKI. Poznań 1997; E. SŁUSZKIEWICZ: *Handel rzymsko-indyjski w świetle znalezisk monetarnych w Indiach*. Kraków 1939; W. SCHMITTHENNER: *Rome and India: Aspects of Universal History during the Principate*. JRS 1979, 69, s. 90—106; T. ZAWADZKI: *Z dziejów rzymskiego szlaku handlowego do Indii*. W: IDEM: *Na peryferiach świata rzymskiego*. Wybór i dobór tekstów L. MROZEWICZ. Poznań 2009, s. 159—184; G. PARKER: *The making of Roman India*. Cambridge 2008, zwłaszcza s. 69—143 i 203—250.

⁸⁴ IRN 1, s. 145; IRN 2, s. 215.

⁸⁵ IRN 1, s. 145; IRN 2, s. 215.

⁸⁶ IRN 1, s. 144; IRN 2, s. 215.

o czym przekonywała ikonografia typów: SPQR OPTIMO PRINCIPI oraz S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI S. C. NILVS, ten drugi z dopiskiem objaśniającym: „Quae videtur expeditio in Ægyptum”⁸⁷. To cesarz stanął również na czele wojska idącego przeciw Partom (EXPEDITIO AVG. PARTH.)⁸⁸. Wygłosił do swych podkomendnych przemówienie (S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI EXERCITVS PARTH.)⁸⁹. On także ukazany został w stroju wojskowym (*Traianus Imp. paludatus*), depczący łupy wojenne (*spolia armorum*) i siedzącą brankę (*Adiabene captiva sedens*), na numizmatach typu S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI ADIAB.⁹⁰. Przed nim korzy się władca wschodni na monetach typu REX PARTHIS DATVS. S. C.⁹¹.

W ikonografii rewersów innych monet postacie leżą u stóp stojącego Trajana⁹². Władca dominując nad nimi, wyraża w ten sposób swą zwierzchność nad obszarami, które owe figury symbolizują. Z treści napisu ARMENIA ET MESOPOTAMIA IN POTESTATEM P. R. REDACTAE. S. C. trzeba przyjąć, że to Armenia i Międzyrzecze poddane zostały władzy rzymskiej. Było to zasługą Trajana, rezultatem jego waleczności, dzielności i sztuki zwyciężania. Sam A. Occo, zgodnie z formułą przyjętą w katalogu, nie rozwijał wprost takich sugestii. Ale jego przekaz sprawia wrażenie takiej oceny Trajana. Tak też można wnosić przykładowo z komentarzy do tej ostatniej monety czynionych przez innych autorów ówczesnych. W tym duchu pisał np. wspomniany już S. Erizzo: „Questa medaglia fu battuta per onor di questo Principe, nel tempo che per la virtù di Traiano, l’Armenia, & la Mesopotamia & l’Imperio de’ Parti vennero sotto la signoria de’ Romani. [...] Adunque la figura in piedi armata è Traiano vincitore; & delle tre figure sotto lui, i due fiumi, sono quelli delle due provincie Armenia & Mesopotamia, l’altra che sta sotto a’ piedi dell’Imperadore, si può giu dicar che sia il Re de’ Parti soggiogato da esso Traiano”⁹³.

Podobnie w innym przypadku — przy zachowaniu w ikonografii w miarę neutralnego wyobrażenia mostu na rzece — w legendzie numizmatu (S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI S. C. VIRTVS AVGVSTI TIGRIS)⁹⁴ wyeksponowano wcieloną w cesarza cnotę dzielności, odwagi oraz sprawności wojennej. To ona, czy może jej posiadanie przez Trajana, sprawiła, że można było pokonać naturalną barierę, jaką tworzył Tygrys, i że przed armią rzymską otworzyło się wejście do miast i krain na wschód od przekraczanej rzeki. Tych zatem, które wiodły jeszcze dalej, także do Indii.

⁸⁷ IRN 1, s. 131, 136; IRN 2, s. 205.

⁸⁸ IRN 1, s. 144; IRN 2, s. 214.

⁸⁹ IRN 1, s. 144; IRN 2, s. 214.

⁹⁰ IRN 1, s. 144; IRN 2, s. 214.

⁹¹ IRN 1, s. 143; IRN 2, s. 213. Por. MIR 14, nr 594 (S, 116—117 r.).

⁹² IRN 1, s. 145; IRN 2, s. 215. Por. MIR 14, nr 590 (S, 116—117 r.).

⁹³ Por. np. *Discorso* di M. Sebastiano ERIZZO *sopra le Medaglie...*, s. 223—224.

⁹⁴ IRN 1, s. 136; IRN 2, s. 205. Także w tym przypadku formuła S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI S. C. podana została tylko w IRN 2, w IRN 1 jej nie ma, może niedokładnie objęto tu klamrą pewną grupę numizmatów.

Achilles i Penteseia, czyli późnoantyczne wspomnienie o Trajanie

Wschód, na poły legendarny w starożytności, a zawsze osobliwy, to ojczyzna Amazonek. Z tego względu warto wskazać jeszcze jeden przykład czerpany z *Imperatorum Romanorum Numismata*, godny wspomnienia tu w kontekście legendy o Trajanie „zdobywcy Indii”. Mianowicie w katalogu znajdują się brązy, których opis A. Occo dał następujący: „DIVO TRAIANO AVGVSTO / ACHILLIS PENTESILEA. Achilles armatus interficiens Pentesileam”⁹⁵. Tą bardzo krótką notatą temat sam wyczerpał. Jednak by ukazać, jaki w jego opracowaniu potencjalnie pełniejszy obraz Trajana został zakodowany, szerzej skomentuję ten zapis i treści ideowe pod nim się kryjące.

Słynny heros Achilles, syn Peleusa i Tetis, oraz królowa Amazonek Penteseia, córka Aresa i Otrere, byli bohaterami wojny trojańskiej. Uczestniczyli w niej zaangażowani po przeciwnych stronach konfliktu. Achilles mężnie wspomagał Greków, jego najgłośniejszym zwycięstwem było pokonanie Hektora. Natomiast Amazonka, po śmierci Hektora, przyszła z pomocą obleganym Trojanom i wsławiła się dzielnymi czynami, pokonując w walce kilku Achajów. W końcu zmierzyła się z Achillesem, a ten zranił ją śmiertelnie. W pewnych wersjach opowieści gdy Achilles zobaczył padającą Penteseię, uległ jej czarowi i zakochał się w swej ofierze⁹⁶.

Dramatyczne postacie Achillesa oraz Pentesei inspirowały starożytnych pisarzy. Ich spotkanie stało się również wdzięcznym tematem malowideł na wazach, naściennych, przedstawień sarkofagowych, płaskorzeźb zdobiących budowle⁹⁷ etc.

⁹⁵ IRN 1, s. 145, Orbis 4079, v.c. 869, l.c. 117; IRN 2, s. 216: Orbis 4080, v.c. 868, l.c. 117, DIVO TRAIANO AVGVSTO (alius PARTH. AVG. PATRI.).

⁹⁶ W tradycji opowieść o udziale w wojnie trojańskiej i o śmierci Pentesei przetrwała w różnych wersjach, por. np. Diod. Sic., *BH* 2.46.5—6; Ov., *Her.* 21.120—122; Verg., *Aen.* 1.490—494; Sen., *Troad.* 236—238; Plin., *Nat.* 7.201; Dict. Cret., 3.15—16; 4.2—3; Dar. Phryg., 36; Apollod., *Bibliotheca*, Epit. 5.1—2; Paus., 5.11.5—6; 10.31.8; Prop., 3.11.13; Hyg., *Fab.* 112; Quint. Smyrn., *Posthom.* 1; Serv., *ad Aen.* 1.491; 8.803; Phot., *Bibl.* 249; *Carm. de viris illustribus*, de Penthesilea; krótko o Amazonkach — Hom., *Il.* 3.185—186.

⁹⁷ Wazy — np. Staatliche Antikensammlungen, nr 2688; waza sygnowana przez Exekiasa, British Museum, nr 310389; malowidła — dzieło Panajnosza por. Paus., 5.11.6, dzieło Polignota — ibidem, 10.31.8; reliefy sarkofagowe — np. Musei Vaticani, Pio-Clementino nr 933; por. Z. NEWBY: *Art at the crossroads? Themes and styles in Severan art*. In: *Severan culture*. Eds. S. SWAIN, S. HARRISON, J. ELSNER. Cambridge 2007, s. 233—237; C. SALVETTI: *Il mito di Achille e Penteseia in un sarcofago recuperato alle collezioni archeologiche dell'Antiquarium*. *BollMus* 1999, 13, s. 31—41; dekoracje budowli, np. łaźni Hadriana w Afrodyzjas, M. GENSHEIMER, K. WELCH: *The Achilles and Penthesilea Statue Group from the Tetrastyle Court of the Hadrianic Baths at Aphrodisias*. „*Istanbuler Mitteilungen*” 2013, 63, s. 325—377. Por. F. MISSONNIER: *Sur la signification littéraire du mythe d'Achille*

W dobie Cesarstwa wyobrażenie to wprowadzone zostało do mennictwa, było jednak użytkowane bardzo rzadko. Znana jest moneta prowincjonalna wyemitowana na Samos w czasach cesarza Galliena (253—268), która pokazuje na rewersie otoczoną napisem CAMION scenę śmierci Amazonki z rąk Achillesa⁹⁸. Podobnie wyjątkowe jest przywołanie mitu o Achillesie i Pentesilei w wyobrażeniu na rewersach złotych medalionów z III wieku ze skarbu w Abukirze. Tu obrazem Achillesa, który ciągnie Amazonkę za włosy i zabija ją, przebijając mieczem, udekorowano tarczę, którą wraz z hełmem uskrzydłona bogini Zwycięstwa ofiaruje siedzącemu Aleksandrowi. Jeden z tych medalionów zawiera na awersach portret Karakalli⁹⁹. Nawiązywanie przez tego cesarza w jego ideologii i polityce do owianej legendą postaci Aleksandra Macedońskiego¹⁰⁰, którego przodkiem miał być Achilles¹⁰¹, stało się tu oczywistym punktem odniesienia.

Bardziej popularna była opowieść o Achillesie i Pentesilei w wyobrażeniach tzw. medalionów kontorniaczkich pochodzących z epoki Późnego Cesarstwa (c. 350—425). Wiązano ich produkcję z wyścigami, widząc w nich rodzaj żetonów wstępu do cyrku, podczas gdy obecnie uważa się je za rodzaj okolicznościowego

et Penthésilée (à propos d'un fragment de bas-relief inédit). MEFR 1932, 49, s. 111—131; R. GLYNN: *Achilles and Penthesilea: an iconographic study of an engraved gem*. OJA 1982, 1, 2, s. 169—178; P. ZANKER, B.Ch. EWALD: *Vivere con i miti: l'iconografia dei sarcofagi*. Trad. F. CUNIBERTO. Torino 2008, s. 285—288.

⁹⁸ AE 28, Av.: AYT K ΠΟ ΛΙΚ ΓΑΛΛΙΗΝΟC, popiersie cesarza w *corona laureata* — „Münzen & Medaillen GmbH Auktion” 19, 2013, nr 3493 (<http://www.auctiones.ch/browse.html?auction=19&lot=3493>, data dostępu: 28.12.2013); por. Boston Museum of Fine Arts, acc. nr 1984.257.

⁹⁹ Rewers ukazuje scenę: Aleksander siedzący, naprzeciw niego Nike wsparta na tarczy zdobionej motywem Achillesa i Pentesilei, napis ΒΑCΙΑΕVC ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC, jeden z awersów przedstawia popiersie cesarza w *corona laureata*, z włócznią i tarczą dekorowaną portretem Aleksandra i sceną polowania na lwa — H. DRESSEL: *Fünf Goldmedaillons aus dem Funde von Abukir*. Berlin 1906, s. 11—12, Taf. 2 E; K. DAHMEN: *Alexander in Gold and Silver: Reassessing Third century AD Medallions from Aboukir and Tarsos*. AJN 2008, 20, s. 505, 507 i pl. 103, E; Berlin, Münzkabinett, inv. 1908/3; drugi — głowę Apollina — H. DRESSEL: *Fünf Goldmedaillons...*, s. 20, U, por. Taf. 3, 2; K. DAHMEN: *Alexander...*, s. 504, 507, 515 i pl. 108, U, Aboukir, Lisboa, Museu Calouste Gulbenkian, nr 2427. O medalionach por. A. SAVIO: *Intorno ai medaglioni talismanici di Tarso e di Aboukir*. RIN 1994—1995, 96, s. 73—103; K. DAHMEN: *The Legend of Alexander the Great on Greek and Roman Coins*. London—New York 2007, s. 148—149; I.P. TOURATSOGLOU: *Tarsos, Aboukir, etc.; before and after. Once again*. AJN 2008, 20, s. 479—492; A. COHEN: *Art in the Era of Alexander the Great: Paradigms of Manhood and Their Cultural Tradition*. Cambridge 2010, s. 23.

¹⁰⁰ Por. Cass. Dio 78.7; HA Carac. 2.1; J. GAGÉ: *Alexandre le Grand en Macédoine dans la Ière moitié du IIIe siècle*. „Historia” 1975, 24, s. 1—16; U. ESPINOSA: *La alejandrosfilia de Caracala en la antigua historiografía*. In: *Neronia IV. Alejandro Magno, modelo de los emperadores romanos*. Ed. J.M. CROISILLE. Bruxelles 1990, s. 37—51; E. VAN'T DACK: *Alexandre le Grand dans l'HA*. BHAC 1986/89 (1991), 21, s. 41—60; K. DAHMEN: *The Legend...*, s. 142—144.

¹⁰¹ Por. np. K. NAWOTKA: *Aleksander Wielki*. Wrocław 2004, s. 66, 77, 158—159, 167—168, 170; M.J. OLBRYCHT: *Aleksander Wielki i świat irański*. Rzeszów 2004, s. 58.

podarku¹⁰². Ich nazwa sygnalizuje szczególną cechę, jaką był wysoki brzeg (wł. *contorno*), ale wskazuje też ich podobieństwo do medalionów. Istotnie przypominały je kształtem, rozmiarami, także napisami oraz ikonografią. Przednią stronę kontorniatów niejednokrotnie opatrywały popiersia cesarzy lub osobistości ze świata kultury antycznej. Na odwrocie natomiast ukazywano różne sceny, jak na przykład przedstawienie wyścigów, często zamieszczano tu również wybrane motywy legendarne i mitologiczne¹⁰³. Wśród tych ostatnich znany jest także motyw spotkania Achillesa i Pentesilei pokazany na kontorniatkach z wizerunkami różnych postaci na awersach¹⁰⁴.

Trajan był bardzo popularną osobistością na medalach kontorniackich. Jego portret na awersie uzupełniano na rewersach rozmaitymi motywami czerpanymi z mitów i legend¹⁰⁵. Spotkanie Achillesa i Pentesilei ukazano na tych kontorniatkach w dwóch wariantach. Jeden przedstawia scenę uchwyconą z profilu: heros oplakuje Amazonkę, z lewej strony za nim widać konia (Av.: DIVO NERVAE TRAIANO AVG ORAZ IMP CAES NRVAE (sic) TRAIANO AVG GER DAC P M TR P COS III, popiersie cesarza w *corona laureata*)¹⁰⁶. Z kolei na medalach z napisem awersu DIVO TRAIANO AVGVSTO i popiersiem cesarza Trajana w *corona laureata* aranżacja rewersu jest inna. Zmieniono tu perspektywę: Achilles stoi niemal na wprost, podtrzymując ciało Pentesilei, jej rumak natomiast przyjął nieproporcjonalnie małe rozmiary i ukazany jest po stronie prawej. W tym przypadku wyobrażenie zostało uzupełnione legendą: ACHI LLIS // PENT SIL¹⁰⁷.

Na medalionach kontorniackich z wizerunkiem Trajana nie ma obrazu walki między Achillesem a Pentesileą. Zakładając, że opis w katalogu A. Occo sugeruje zmaganie w bitwie tych bohaterów, stwierdzić można, że na kontorniatkach schemat

¹⁰² A. ALFÖLDI, E. ALFÖLDI: *Die Kontorniat-Medaillons*, 2: *Text*. Berlin 1990, s. 7–24. Por. J.M.C. TOYNBEE: *Roman Medallions*. New York 1986, s. 234–236. Stary pogląd por. J. LELEWEL: *Nauki dające poznawać źródła historyczne*. Wilno 1822, s. 6: „nieprzezorność na jakieś igrzyskowe obchody, biła wielkie kontorniaty”.

¹⁰³ Por. G. MACDONALD: *Roman Contorniates in the Hunterian Collection*. NC 1909, 4 ser., 9, s. 19–55; A. HOLDEN: *The Abduction of the Sabine Women in Context: The Iconography on Late Antique Contorniate Medallions*. AJA 2008, 112, 1, s. 121–142; Z. KISS: „Dobry cesarz” Neron — ikona ostatnich pogan. W: *Świat starożytny, jego polscy badacze i kult panującego*. Red. L. MROZEWICZ, K. BALBUZA. Poznań 2011, s. 353–358.

¹⁰⁴ A. ALFÖLDI, E. ALFÖLDI: *Die Kontorniat-Medaillons*, 2..., s. 152–154; A. ALFÖLDI, E. ALFÖLDI, C.L. CLAY: *Die Kontorniat-Medaillons*, 1: *Katalog*. Berlin 1976, nr 196, Taf. 73.12 (Nero); nr 396, Taf. 167.8–9 (Antoninus Pius); nr 400, Taf. 168.6 (Karakalla); nr 438, Taf. 184.1 (Antinous) i nr 231, Taf. 94.5 (Nero) z napisem rewersu ACILES PEN TESILEA, por. K. DAHMEN: *The Legend...*, s. 152–153. Por. ogólnie P.F. MITTAG: *Die Erforschung der Kontorniaten in der Renaissance und deren Wirkung bis ins frühe 18. Jahrhundert*. In: *Translatio Nummorum...*, s. 179–186.

¹⁰⁵ A. ALFÖLDI, E. ALFÖLDI, C.L. CLAY: *Die Kontorniat-Medaillons*, 1..., s. 82–132, nr 244–392 i Taf. 107–166.

¹⁰⁶ Ibidem, nr 285 i Taf. 120.8–12, nr 298 i Taf. 122.9–12.

¹⁰⁷ Ibidem, nr 335 i Taf. 135.4–6.

ikonograficzny jest inny niż ten, który on pokazał. Wydaje się więc, że A. Occo wprowadził do swego dzieła po prostu inny numizmat niż znane nam dziś kontorniaty.

Spotkanie: miraż Indii w starożytności rzymskiej i humanistyczna uczoność

Podobnie jak w przypadku innych dzieł wczesnej literatury numizmatycznej, katalogująca i klasyfikująca wartość *Imperatorum Romanorum Numismata* jest dziś mocno nieaktualna. Sporo w nim anachronicznych opisów treści zamieszczanych na numizmatach, pomyłek interpretacyjnych, lapsusów w podawanej chronologii, można przypuszczać, że są tam również wprowadzone opisy numizmatów „starożytnych” istniejących jedynie... w świecie nowożytnym. Jednakże jeszcze w XVII i XVIII wieku, co w odniesieniu do szerszego zjawiska zauważa Jean-Baptiste Giard, nadal sięgano do opracowań mistrzów dawniejszych, w tym do katalogu A. Occo¹⁰⁸.

Zdarzało się przy tym, że powtarzano wtedy rewelacje o monetach Trajana, zakreślających geograficznie tak rozległy i zapełniony różnymi krainami obszar jego zdobyczy wschodnich. Przykładowo piszący w sto lat po A. Occo francuski jezuita Gilles Lacarry (1605—1684) w swej *Historia Romana a Julio Caesare ad Constantinum Magnum*, podejmując temat działań Trajana na Wschodzie, przeplatał i uzupełniał wykład „cytowanymi” monetami. Są wśród nich np.: „INDIA Populo Romano. Rinoceros. / Alius India Populo Romano. Optimo Principi. / Alius Tigris. s. c. Tigridis forma expressa. / Alius Ægyptos. Monstrum alatum sphingem referens. / Alius Nilus. Nili typus cum Imperatore, & tribus militibus [...] / ADIABENA, Adiabena inter armorum spolia quæ Traianus proterit. / Alius. De Chaldæis s.c. Assyrii captivi palmæ alligati cum camelo. / Alius. Babylonia. Structura insignis ex lapide quadrato circulari forma cum pyramidibus. / Alius. Assyria & Palæstina in potestatem Populi Romani redactæ. Assyrii captivi. [...] / ARMENIA & Mesopotamia in Potestatem Populi Romani redactæ s. c. Imperator paludatus cum captivis & fluvio urnam effudente. / Alius Regna assignata. Figura sedens in solio, & alia infra stans, porrigens manum, cum aliis quatuor figuris”¹⁰⁹. W tym przypadku zbieżności z deskrypcją numizmatów, jakiej dokonał A. Occo, i zależności od jego dzieła są bardzo widoczne.

¹⁰⁸ J.-B. GIARD: *La génération numismatique de 1760*. In: *Numismatische Literatur...*, s. 171—172. Por. o korygowaniu ustaleń i hipotez proponowanych przez A. Occo — F. MISSERE FONTANA: *Adolf Occo postillato dagli antiquari romani fra Cinquecento e Seicento*. RIN 2006, 107, s. 297—354; EADEM: *Testimoni parlanti. Le monete antiche a Roma tra Cinquecento e Seicento*. Roma 2009, s. 305—356.

¹⁰⁹ Por. *Historia Romana a Julio Caesare ad Constantinum Magnum per numismata et marmora antiqua testata ed illustrata*. Authore P. Aegidio LACARRY Soc. Jesu. Claromonti 1671, s. 68—71.

Jednakże takie podobieństwa i jednoznaczne powtórzenia były rzadkością, lista nazw i skojarzeń do krain wschodnich, utrwalona na monetach, wyłaniających się z katalogów innych autorów wczesnej literatury numizmatycznej, najczęściej była węższa¹¹⁰. Niemniej warto zauważyć, że w kolejnych edycjach *Imperatorum Romanorum Numismata* zachowano informacje o niemal wszystkich numizmatach Trajana skatalogowanych przez uczonego z Augsburga, w tym także o tych najbardziej dla nas niebanalnych, które podejmowały temat Indii. Pod rokiem 107 w swym opracowaniu F. Mezzabarba umieścił informację: „IND. P.R. Rhinoceros [...] TIGRIS. Tigridis Fluvii forma expressa [...] INDIA PRO P.R. Rhinoceros. Refert Zonaras in excerptis Dionis, Traianum Indorum etiam Dominium animo agitasse, dicisque, Si Iunior esset, se illos quoque petiturum, cuius voti testes sunt hi Nummi”, a F. Argelati powtórzył ją w swym wydaniu (por. il. 7)¹¹¹.

S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI S. C. { **ÆGYPTOS.** Sphingis Typus.
IND. P. R. Rhinoceros.
TIGRIS. Tigridis Fluvii forma expressa.
VIC. DAC. Figura sinistro crure insidens Globo, sinistram admovens Scuto Palmæ imposito.
* **VIC. DAC.** In Clypeo, cui Victoria inscribit, Trunco Palmæ imposito.
D. Camilli Pacchi Nob. Ancon.
INDIA PRO P. R. Rhinoceros.
Refert Zonaras in excerptis Dionis, Traianum Indorum etiam Dominium animo agitasse, dixisseque, Si Iunior esset, se illos quoque petiturum, cuius voti testes sunt hi Nummi.
S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI S. C. NILUS. Nili Typus cum Imp. & tribus militibus.
Nili Fluvii simulacrum, scirpea Corona Coronatum, senili aspectu, pubetenus nudum, dextram arnam subvertens, cum Crocodillo, & Hypopotamo animalibus Nilo familiaribus, ut & Sphingis Typus Ægypto. Ceterum Nummi hi, vel transitum Traiani per Ægyptum, cum ad Arabicas, Particasque expeditiones processit, vel ejusdem ex Babylone reditum indicant.
S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI S. C. VIRTUS AUGUSTI TIGRIS. Pons supra Tigrim stratus cum Fluvii Typo.
Post Adiabensem à Trajano conquistam, Babylonem usq; pervenit, ubi Tigri Ponte imposito, eoque trajecto Ctesiphontem (illam fatalem Romanis Urbem) est ingressus; Pons vero à Trajano Tigris impositus in Nummo cernitur.

Il. 7. Imperatorum Romanorum numismata a Pompeo Magno ad Heraclium ab Adolfo Ocone olim congesta [...] perpetuis historico-chronologicis notis [...] jam illustrata a Francisco Mediobarbo Birago [...] nunc vero [...] expurgata [...] curante Philippo Argelato Bononiensi. Mediolani 1730, s. 157, fragment

Dopiero więc w XVII wieku ci dwaj wydawcy podjęli próbę wy tłumaczenia treści numizmatów, nie podważając jednak autentyczności tychże. Podstawę do interpretacji dała tu zachowana w wyciągach z historii Kasjusza Diona opowieść o Trajanie, który już po zdobyciu Ktezyfontu, nad Oceanem, czyli Zatoką Perską,

¹¹⁰ Por. np. *Commentaires historiques...*, par I. TRISTAN..., s. 295—301, 305—306, tematy: Aegyptos, Arabia acquisita, Arabia August provincia, Parthia capta, triumphus Parthicus.

¹¹¹ IRN 4, s. 157; IRN 5, s. 157.

widząc statek płynący do wschodniej krainy, marzyć miał o Indiach już dla niego samego niedościgłych, bo wiek mu nie pozwalał, by mógł powtórzyć wyczyn Aleksandra Macedońskiego. Opisując tę scenę, starożytny autor wkłada w usta Trajana myśl: nie omieszkałbym udać się do Indii, gdybym był jeszcze młody. To naturalne ograniczenie nie przeszkadzało władcy rzymskiemu nadal interesować się tą wschodnią krainą i wspominać Aleksandra, któremu było dane tak daleko zawędrować¹¹². Ta anegdota daje nam podstawy do odnalezienia ideowego pomostu między postacią cesarza Trajana a wyobrażeniem na numizmatach, które opisał A. Occo, odwołującym się do mitu Aleksandra poprzez przypomnienie Achillesa i Penteseilei.

Być może również to odnotowane przez starożytnych, przetrwałe w tradycji średniowiecznej i znane uczonym nowożytnym marzenie Trajana o Indiach oraz jego zazdrość w stosunku do Aleksandra przerodziły się w numizmatyczną relację zakłątą w napisie INDIA (PRO) P.R., w jej najbardziej swobodnym rozumieniu sugerującą, że cesarz rzymski zdobył Indie. Nie jest też niemożliwe, by na przetworzenie w ów napis monetarny, w dodatku ilustrowany obrazem nosorożca (*rhinoceros*), nie wpłynęła kolejna informacja przekazana przez Kasjusza Diona, dotycząca zdarzenia z około 107 roku, o poselstwie z Indii, które dotarło do miasta, co dziejopis powiązał ze wzmianką o widowiskach z udziałem gladiatorów i z polowaniami na rozmaite zwierzęta (Cass. Dio 68.15). Podkreślam przy tym, że nie chodzi tu o weryfikację treści tej monety, czy samego jej istnienia, lecz o prosty odbiór tego, co niosły ze sobą notaty w *Imperatorum Romanorum Numismata*. Jednak skonstatować trzeba, że temat India (pro) p. R. brzmi dla nas co najmniej ekscytująco. O ile bowiem przynajmniej niektóre inne tematy numizmatów Trajana, które A. Occo wprowadził do swego katalogu, np. Arabia Augusta provincia, Assyria in potestatem p.R. redacta, Adiabene, Babylonia, de Chaldaeis, Tigris, które nie zyskują potwierdzenia we współcześniezanym korpusie mennictwa tego cesarza (por. tabela 1), logicznie mieszczą się w zbiorze skojarzeń wywołanych przekazami autorów starożytnych, o tyle hasło India (pro) p. R., utrzymane, owszem, w znanej nam konwencji leksyki numizmatycznej, merytorycznie wykracza sensem poza owe skojarzenia.

Uczony z Augsburga, który podjął się skrupulatnego i kompletnego skatalogowania znanych mu numizmatów rzymskich, wprowadził do swego katalogu typy

¹¹² Cass. Dio 68.29.1; por. Zon., 11.22, oraz P. EDWELL: *Trajan: Imperialism victorious and frustrated*. In: *A Companion to Roman Imperialism*. Ed. D. HOYOS. Leiden—Boston 2013, s. 260—261. O ambicjach Trajana (w kontekście chęci przekroczenia Dunaju) także Procop., Aed. 4.6.11. Trajan kazał również postawić swą statuę w najdalszym miejscu, do którego dotarł w czasie swej wyprawy wschodniej — Iord., *Rom.* 268; Ioh. Eph., 6.23; w postaci aluzji: *Epigr.* 72; por. J. IRMSCHER: *Antologia Graeca* 16, 72. In: *Mélanges d'archéologie et d'histoire offerts à André Piganiol*. Vol. 3. Réd. R. CHEVALLIER. Paris 1966, s. 1749—1756; T. OLAJOS: *Le monument du triomphe de Trajan en Parthie. Quelques renseignements inobservés (Jean d'Ephèse, Antologie Grecque XVI 72)*. AAntHung 1981, 29, s. 379—383; *The Roman empire: Augustus to Hadrian*. Ed. and transl. R.K. SHERK. Cambridge 1988, s. 179, nr 138; G. PARKER: *The making of Roman India...*, s. 222.

INDIA (PRO) P.R. i kilka innych, równie dla nas zaskakujących. O ich oryginalności stanowią, po pierwsze, ich nieobecność zarówno w literaturze numizmatycznej poprzedzającej czasu A. Occo, jak i w literaturze współczesnej. Po drugie, wykreowanie przez ich napisy rewersowe lub ikonografię sugestywnego obrazu obecności rzymskiej na Wschodzie w dobie panowania Trajana, w dodatku obrazu przynajmniej częściowo skorelowanego z naszą wiedzą o tym okresie. Łącznie ich znaczenie odnosiło się do wyprawy wschodniej Trajana i jego zainteresowania Wschodem. Nawiązywało do zakreślonych w antycznej literaturze rozległych podbojów rzymskich, do miejsc związanych z Trajanem, do mitologii *etc.*

Właśnie dzięki tematycznemu bogactwu tych zapisów wprowadzonych w *Imperatorum Romanorum Numismata* opracowanie to, jakże barwnie, odróżnia się od innych dzieł numizmatycznych tego czasu. Przykładowo S. Erizzo ograniczył się do skomentowania monet o tematach: Armenia et Mesopotamia in potestatem p R redactae, rex Parthis datus, regna adsignata oraz Arabia adquisita¹¹³. W porównaniu z zawartością wykazu numizmatów sporządzonego przez A. Occo, to zespół niewspółmiernie uboższy w treści. Jako inny wymowny przykład „powściągliwości” można podać katalogowe opracowanie H. Goltza, opublikowane również w Antwerpii w tym samym, co dzieło A. Occo, 1579 roku i w tej samej oficynie wydawniczej: *Thesaurus rei antiquariae...*¹¹⁴. Nie ma w nim wzmianek o numizmatach Trajana zawierających treści o tak odległej geograficznie perspektywie jak Indie. Zresztą H. Goltz także w swej wcześniejszej pracy *Icones, vitae et elogia imperatorum Romanorum* (1557), wskazując maksymalny zasięg wschodnich wpływów cesarza Trajana, ograniczył się do komentarza przypominającego suchy zapis autorów późnoantycznych: „Qui Euphrati & Tigri accolunt, provinciales Imperii Rom. fecit. Profectus etiam tandem fuit ad Indiae fines ac Mare rubrum”¹¹⁵.

Autor *Imperatorum Romanorum Numismata* poszedł dalej. Owszem, we wstępie do mennictwa Trajana również powtórzył za historykami antycznymi obieguje informacje o działaniach cesarza rzymskiego podczas kampanii wschodnich, zapewne też inspirował się nimi wtedy, gdy wymieniał konkretne punkty zdobyczy Rzymu. Już w tym zakresie może jednak — również w stosunku do jemu współczesnych badaczy — imponować znajomością twórczości dawnych autorów. Inny popis humanistycznej uczoności oraz wyobraźni dał, pedantycznie wymieniając i opisując numizmaty Trajana. Treści te uszczegółowiają, a także znakomicie wzbogacają zakreśloną na bazie literatury starożytnej mapę sukcesów Trajana, chociaż już niekoniecznie oddają jej kształt rzetelny czy tworzą prawdziwy obraz cesarza zdobywcy.

¹¹³ *Discorso di M. Sebastiano ERIZZO sopra le Medaglie...*, s. 223—231; *Discorso di M. Sebastiano ERIZZO. Sopra le Medaglie degli Antichi*. In Vinegia [po 1571], s. 178—207.

¹¹⁴ *Thesaurus rei antiquariae huberrimus...* per Hubertum GOLTZIUM... Por. lakoniczną wzmiankę A. FULVIO: *Imperatorum et illustrium imagines...*, s. 66.

¹¹⁵ [H. GOLTZIUS]: *Icones, vitae et elogia...*, s. 28—29.

Abstrahując od wspomnianych nieścisłości między zasobami znanego nam dzisiaj korpusu monet i medalionów Trajana a opisami numizmatów, które A. Occo zawarł w swym dziele¹¹⁶, skonstatować trzeba, że wyłaniający się z niego panegiryk cesarza, zdobywcy Wschodu, jest po prostu pełny i konsekwentny. A nawiązania do Indii pozostają punktem kulminacyjnym tej konstrukcji.

Tabela 1

Treści wybranych numizmatów Trajana opisanych w katalogu A. Occo: konkordancja IRN 1, IRN 2 — MIR 14 lub RIC

Lp.	Napis awersowy / napis rewersowy, ikonografia	IRN 1	IRN 2	MIR 14 lub RIC (nominał i data)
1	2	3	4	5
1.	IMP. CAES. TRAIAN. AVG. P. M. TR. P. P. PROCOS. / SIDOBENSIVM, aut SIOBENSIVM, Templum in quo Pallas hastata in basi collocata	s. 126: Orbis 4060, v.c. 850, I.C. 98	s. 194: Orbis 4061, v.c. 850, I.C. 99	—
2.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. III. / Africæ typum expressum habet, cum proboscide in capite, sinistra scorpionem tenet, dextra delphinus	s. 129: Orbis 4062, v.c. 852, I.C. 100	s. 198: Orbis 4064, v.c. 852, I.C. 101	—

Objaśnienia: IRN 1 = *Imp. Romanorum Numismata a Pompeio Magno ad Heraclium. Quibus insuper additae sunt inscriptiones quaedam veteres, arcus triumphales, & alia ad hanc rem necessaria. Summa diligentia & magno labore collecta ab Adolpho OCCONE R.P. Aug. medico, antiquitatum studioso. Antverpiae 1579*; IRN 2 = *Imp. Romanorum Numismata a Pompeio Magno ad Heraclium editio altera. Multis nummorum millibus aucta, per Adolphum OCCONEM Medicum Augustanum. Augustae Vindelicorum 1601*; MIR 14 = B. WOYTEK: *Die Reichsprägung des Kaisers Traianus (98—117)*. Wien 2010; RIC 2 = *The Roman Imperial Coinage*. Ed. H. MATTINGLY et alii. Vol. 2. London 1968; Au = aureus, D = denar, S = sesterce, Dp = dupondius, As = as.

Tabela zawiera czerpane z dzieła A. Occo (IRN 1 i IRN 2), ujęte w proponowanej przez niego kolejności chronologicznej, tematy napisów awersowych i rewersowych numizmatów Trajana oraz opis elementów ikonografii rewersowej. Ostatnia kolumna podaje odniesienia do najnowszego katalogu monet Trajana MIR 14 albo — co

¹¹⁶ Ten rozdział pokazuje tabela 1. Pominięto w niej, co rozumiałe w kontekście podjętego tematu, skatalogowane przez A. Occo numizmaty Trajana, których treści odnosiły się do innych problemów jego panowania. Niemniej trzeba podkreślić, że jedynie w przypadku rozważanych tu wschodnich odniesień rozbrat między typami opisanymi przez uczonego z Augsburga a znanymi też obecnie jest tak ogromny. Można przyjąć, że — wobec skali zjawiska — większość nieznanych dzisiaj, ale odnotowanych przez A. Occo typów, to wytwory sztuki numizmatycznej niestarożytnej albo zmyślnych numizmatów nieistniejących nawet w czasach nowożytnych. W tym przypadku aprioryczne osądy nie są nadużyciem, chociaż trudno rzecz wyczerpująco wyjaśnić bez dalszych badań. Podobnie nie można na podstawie obecnego stanu wiedzy rozstrzygać, czy A. Occo miał świadomość, że w jego katalogu znalazły się ewentualne nowożytne fałszerstwa. Powtórzenie po latach kontrowersyjnych dla nas opisów w drugiej edycji dzieła sugeruje niewiedzę autora, może trwanie w „dobrej wierze” lub przy tych (jego własnych?) twórcach albo zmyśleniach. Niemniej jego autorytet sprawił, że w kolejnych wydaniach bynajmniej nie podważano wiarygodności typów, które, opisując w swym dziele, wprowadził do obiegu.

cd. tab. 1

1	2	3	4	5
3.	IMP. CAES. NERVA TRAIANVS AVG. ¹⁾ / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI. NILVS. Nili fl. simulacrum scirpea corona coronatum, senili aspectu, pubetenus nudum, dextra vrnam subuertens, sinistra cornucop. cum crocodilo & hippopotamo animalibus Nilo familiaribus	s. 131: Orbis 4063, v.c. 853, I.C. 101	s. 200: Orbis 4066, v.c. 854, I.C. 103	—
4.	IMP. CAES. NERVA TRAIANVS AVG. ²⁾ / P. M. TR. P. IIII. IMP. II. COS. IIII. NILVS. Nilus fl.	s. 131: Orbis 4063, v.c. 853, I.C. 101	s. 200: Orbis 4066, v.c. 854, I.C. 103	—
5.	IMP. CAES. NERVA TRAIANVS AVG. ³⁾ / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI. Imp. eques, pilum dextra tenens, subsequentibus tribus legionariis, ad equi pedes Nili fl. simulacrum cum hippopotamo	s. 131: Orbis 4063, v.c. 853, I.C. 101	s. 200: Orbis 4066, v.c. 854, I.C. 103	—
6.	IMP. CAES. NERVA TRAIANVS AVG. ⁴⁾ / P. M. TR. P. IIII. IMP. III. TIGRIS. Tigris fl.	s. 131: Orbis 4063, v.c. 853, I.C. 101	s. 200: Orbis 4066, v.c. 854, I.C. 103	—
7.	IMP. CAES. NERVAE. TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI S. C. ⁵⁾ NILVS. Nili typus, cum Imperatore & tribus militibus	s. 136: Orbis 4068, v.c. 858, I.C. 106	s. 205: Orbis 4070, v.c. 858, I.C. 107	—
8.	IMP. CAES. NERVAE. TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI S. C. ⁶⁾ IND. P. R. Rhinoceros, alius INDIA PRO PR.	s. 136: Orbis 4068, v.c. 858, I.C. 106	s. 205: Orbis 4070, v.c. 858, I.C. 107	—
9.	IMP. CAES. NERVAE. TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI S. C. ⁷⁾ TIGRIS S.C. Tigridis forma expressa	s. 136: Orbis 4068, v.c. 858, I.C. 106	s. 205: Orbis 4070, v.c. 858, I.C. 107	—

tyczy monet emitowanych dla ubóstwionego Trajana na początku pryncypatu Hadriana, jego następcy — RIC 2. Zestawiony materiał raz jeszcze ukazuje bogactwo treści numizmatów Trajana opisanych przez A. Occo. Ponadto uwypukla różnicę ilościową między typami wprowadzonymi przez niego, dzisiaj nam nieznanymi, a typami zwyfikowanymi przez współczesnych badaczy. Sugeruje też pewne błędy, nieścisłości lub może niedokładności w odczycie napisów i wyobrażeń sporządzonym przez A. Occo. Niemniej — nawet w tym wycinku — pokazuje ogrom pracy wykonanej przez autora *Imperatorum Romanorum Numismata*.

¹⁾ IRN 2: alii GERM.

²⁾ IRN 2: alii GERM.

³⁾ IRN 2: alii GERM.

⁴⁾ IRN 2: alii GERM.

⁵⁾ IRN 1 — brak formuły S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI S. C.

⁶⁾ IRN 1 — brak formuły S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI S. C.

⁷⁾ IRN 1 — brak formuły S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI S. C.

cd. tab. 1

1	2	3	4	5
10.	IMP. CAES. NERVAE. TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI S. C. ⁸⁾ VIRTUS AVGVSTI TIGRIS. Pons super Tigrim stratus, cum typo Tigridis fl. apud eundem	s. 136: Orbis 4068, v.c. 858, I.C. 106	s. 205: Orbis 4070, v.c. 858, I.C. 107	—
11.	IMP. CAES. NERVAE. TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI S. C. ⁹⁾ AEGYPTOS. Monstrum alatum facie virginis cum mammis, postica parte leonem referens: fortè Sphingis typus	s. 136: Orbis 4068, v.c. 858, I.C. 106	s. 205: Orbis 4070, v.c. 858, I.C. 107	—
12.	IMP. TRAIANO AVG. GER. DAC. P.M. TR. P. / COS. V. P. P. S.P.Q.R. OPTIMO PRINC. REX PARTHICVS RESTITVTVS	s. 138: Orbis 4071, v.c. 861, I.C. 109	s. 207: Orbis 4073, v.c. 861, I.C. 110	—
13.	IMP. TRAIANO AVG. GER. DAC. P.M. TR. P. / COS. V. P. P. S.P.Q.R. OPTIMO PRINC. Figura stolata stans, dextra ramum cum Struthione	—	s. 207: Orbis 4073, v.c. 861, I.C. 110	MIR 14, nr 285 (D, c. 110 r.), nr 290 (Au, c. 108—110 r.) ¹⁰⁾
14.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. / ARABIA AVGVST. PROVINCIA. Puer ducens camelum fune, cum assistit figura stolata, dextra lauream tenens, sinistra scipionem militarem	s. 138: Orbis 4072, v.c. 862, I.C. 110	s. 207: Orbis 4074, v.c. 862, I.C. 111	—
15.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI ARAB. ADQVIS. S. C. Figura stolata stans, dextra tenens ramum, sinistra hastam puram, ad pedes Struthio- nem Arabiae typum	s. 138: Orbis 4072, v.c. 862, I.C. 110	s. 207: Orbis 4074, v.c. 862, I.C. 111	por. MIR 14, nr 362—365 (Dp, S, As, 111 r.) ¹¹⁾
16.	IMP. TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. VI. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI ARAB. ADQ. Arabiae typus cum Struthione	—	s. 210: Orbis 4078, v.c. 866, I.C. 115	por. MIR 14, nr 396 (D, c. 112—113 r.) ¹²⁾

⁸⁾ IRN 1 — brak formuły S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI S. C.⁹⁾ IRN 1 — brak formuły S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI S. C.¹⁰⁾ Rewers: COS V SPQR OPTIMO PRINCIPI, Arabia i wielbłąd.¹¹⁾ W opisie ikonografii rewersu: Arabia i wielbłąd. Por. MIR 14, nr 385—387 (S, Dp, As, 111 r.): IMP CAES NERVAE TRAIANO AVG GER DAC P M TR P COS V DES VI / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI ARAB ADQVIS S C, Arabia i wielbłąd, nr 436 (D, 113—114 r.): IMP TRAIANVS AVG GER DAC P M TR P COS VI P P / SPQR OPTIMO PRINCIPI ARAB ADQ, Arabia i wielbłąd, nr 451—456 (S, Dp, As, 112—113 r.): IMP CAES NERVAE TRAIANO AVG GER DAC P M TR P COS VI PP / SPQR OPTIMO PRINCIPI ARAB ADQVIS S C, Arabia i wielbłąd, a także nr 370 (As, 111 r.): IMP CAES NERVAE TRAIANO AVG GER DAC P M TR P [COS V P P] / SPQR OPTIMO PRINCIPI ARAB ADQVIS S C, Annona z rogiem obfitości.¹²⁾ W opisie ikonografii rewersu: Arabia i wielbłąd.

cd. tab. 1

1	2	3	4	5
17.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTHICO. / REGNA ADSIGNATA Imp. insidens sella castrensi, cum duobus aliis assistentibus, adsignans regna	s. 42: Orbis 4078, v.c. 868, I.C. 116	s. 212: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	por. MIR 14, nr 531 (Au, 114—116 r.) ¹³⁾ , nr 564 (Au, 116 r.) ¹⁴⁾
18.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTHICO. / P.M. TR. P. COS. VI. P. P. S.P.Q.R. PARTHIA CAPTA. Duæ figuræ captivæ sedentes ad trophæum	s. 142: Orbis 4078, v.c. 868, I.C. 116	s. 212: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	por. MIR 14, nr 560 (Au, 116 r.) ¹⁵⁾
19.	IMP. CAES. NER. TRAIANO. OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTHICO P. M. TR. P. COS. VI. P. P. / REGNA ADSIGNATA S. C.	s. 143: Orbis 4078, v.c. 868, I.C. 116	s. 212: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	por. MIR 14, nr 550 (S, 114—116) r. ¹⁶⁾ , nr 593 (S, 116—117 r.)
20.	IMP. CAES. NER. TRAIANO. OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTHICO P. M. TR. P. COS. VI. P. P. / REX PARTHIS DATVS. S. C. Imp. insidens substructioni, inter duos milites, ad quem humi procumbit Parthorum Rex supplex	s. 143: Orbis 4078, v.c. 868, I.C. 116	s. 213: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	MIR 14, nr 594 (S, 116—117 r.)
21.	DIVO TRAIANO PARTH. AVG. PATRI. / TRIVMPHVS PARTHICVS. Quadriga triumph. insidente Imp.	s. 143: Orbis 4078, v.c. 868, I.C. 116	s. 213: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	RIC 2, Hadr., nr 26 (Au, 117—118 r.)
22.	IMP. TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. VI. P. P. / ASSIRIA IN POTESTATEM P. R. RED. Figura stolata, dextra cornucopiae, sinistra hastile	s. 144: Orbis 4079, v.c. 869, I.C. 117	s. 214: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	—
23.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTH. TR. P. COS. VI. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI EXERCITVS PARTH. Imp. alloquitur exercitum	s. 144: Orbis 4079, v.c. 869, I.C. 117	s. 214: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	—
24.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTH. TR. P. COS. VI. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI EXPEDITIO AVG. PARTH. Imp. eques, quem praecedat miles, & duo alii insequuntur	s. 144: Orbis 4079, v.c. 869, I.C. 117	s. 214: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	—

¹³⁾ Napis na awersie: IMP CAES NER TRAIANO OPTIMO AVG GER DAC.¹⁴⁾ Napis na awersie: IMP CAES NER TRAIAN OPTIM AVG GER DAC PARTHICO.¹⁵⁾ Napis na awersie: IMP CAES NER TRAIAN OPTIM AVG GER DAC PARTHICO.¹⁶⁾ Napis na awersie: IMP CAES NER TRAIANO OPTIMO AVG GER DAC P M TR P COS VI P P.

cd. tab. 1

1	2	3	4	5
25.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTH. TR. P. COS. VI. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI ADIAB. Adiabene captiua sedens veste indigena, dextra femori adposita, læua subiecta capiti, instar dolentis, inter spolia armorum, quæ omnia Traianus Imp. paludatus proterit	s. 144: Orbis 4079, v.c. 869, I.C. 117	s. 214: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	—
26.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTH. TR. P. COS. VI. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI. Structura è lapide quadrato Sphærica, in qua porta lata supra portam inscriptio, SELINVNTEM	s. 144: Orbis 4079, v.c. 869, I.C. 117	s. 215: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	—
27.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTH. TR. P. COS. VI. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI ASSYRIA ET PALAESTINA IN POTEST. P. R. REDAC. S. C. Palmæ arbori alli- gati Assyrii captiui vir feminæque substristes, vtramque manum in capillos malâsque vellicantis ritu iniiciunt: vestitus vtriusque patrius	s. 144: Orbis 4079, v.c. 869, I.C. 117	s. 215: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	—
28.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTH. TR. P. COS. VI. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI DE CHALDAES S. C. <i>Idem cum priore,</i> adiuncto camelo	s. 144: Orbis 4079, v.c. 869, I.C. 117	s. 215: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	—
29.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTH. TR. P. COS. VI. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI ADVENTVS AVG. MAVRETANIAE ¹⁷⁾ s. C. Mauretania gratulatur Imp. aduentanti & sacra peragenti, dextra pateram coram ara, sinistra labarum tenenti, aræ accubat taurus	s. 144: Orbis 4079, v.c. 869, I.C. 117	s. 215: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	—
30.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTH. TR. P. COS. VI. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI VICT. ASSYR. In clypeo à palma dependente, assistente Victoria. s. C.	s. 144: Orbis 4079, v.c. 869, I.C. 117	s. 215: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	—

¹⁷⁾ IRN 2: MAVRITANIAE.

cd. tab. 1

1	2	3	4	5
31.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTH. TR. P. COS. VI. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI ARABIA CAPTA. Palma, cui assidet Arabiae captæ typus	s. 144: Orbis 4079, v.c. 869, I.C. 117	s. 215: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	—
32.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. PARTHICO P. M. TR. P. COS. VI. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI ADVENTVI AVG. ARAB. Imp. eques, hastile sinistra, præunte labarifero, sequentibus duobus signiferis armatis	s. 145: Orbis 4079, v.c. 869, I.C. 117	s. 215: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	—
33.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. PARTHICO P. M. TR. P. COS. VI. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI. Arabia prouincia excipit aduenientem Imp. cui palmam, vt victori, porrigit	s. 145: Orbis 4079, v.c. 869, I.C. 117	s. 215: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	—
34.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. PARTHICO P. M. TR. P. COS. VI. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI BABYLONIA. Structura insignis è lapide quadrato in circularem formam assurgit, cum pyramidibus & duabus portis	s. 145: Orbis 4079, v.c. 869, I.C. 117	s. 215: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	—
35.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. PARTHICO P. M. TR. P. COS. VI. P. P. / S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI EVFRATES. Pons super Euphratem extructus, ad deducendas in Armeniam copias. Praecedit togatus & laureatus, schedam complicatam sinistra quasi compositis rebus, pacis conditiones proponens, subsequentibus militibus. Euphratis iacentis typus, sinistra gubernaculum tenens, cymba adiuncta	s. 145: Orbis 4079, v.c. 869, I.C. 117	s. 215: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	—
36.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTHICO P. M. TR. P. COS. VI. P. P. / ARMENIA ET MESOPOTAMIA IN POTESTATEM P. R. REDACTAE. S. C. Figura stans, dextra hastam tenens, sinistra baculum, ante cuius pedes humi procumbunt duæ figuræ, & tertia à tergo	s. 145: Orbis 4079, v.c. 869, I.C. 117	s. 215: Orbis 4080, v.c. 868, I.C. 117	MIR 14, nr 590 (S, 116—117 r.) ¹⁸⁾

¹⁸⁾ Napis na awersie: IMP CAES NER TRAIANO OPTIMO AVG GER DAC PARTHICO P M TR P COS VI P P.

cd. tab. 1

1	2	3	4	5
37.	IMP. CAES. NERVAE TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTHICO P. M. TR. P. COS. VI. P. P. / ARMENIA DEVICTA, alii SVBACTA	—	s. 215: Orbis 4080, v.c. 868, i.c. 117	—
38.	AYT. KAIC. NEP. TPAIANOC AYT. ΔAK. / Nili fl. typus crocodilo incumbentis	—	s. 218	—
39.	<i>Traiani facies inscriptione Græca, quæ obliterata legi nequit</i> / Nili fl. simulacrum, cum puerulo & hippopotamo	s. 148	s. 219	—

Agata A. Kluczek

How the Roman Emperor Trajan Conquered India Episode from the History of Numismatics, or a Display of the Modern Erudite: Adolf Occo and his Work

Summary

The article opens with a presentation of the figure of Adolph Occo III (1524—1606), the author of *Imperatorum Romanorum Numismata*. He is one of the most prominent representatives of the numismatic literature, today mostly forgotten. In subsequent parts of the work, *Imperatorum Romanorum Numismata* serves to present the methods of preserving the memory of Trajan, the ruler of the Roman Empire between 98 and 117AD, in numismatic material.

The author analyzed Occo's records of legends and descriptions of the iconography of numismatics and the emerging image of emperor Trajan, interested in the East and its conqueror. The recognized, designated marks of this image are a common part of the ancient tradition and that stemming from later times, concerned with Trajan as a conqueror. There are, however, other elements, introduced as a novum exclusively by Adolph Occo, who included them within his descriptions of Trajan's numismatics. Such reading of *Imperatorum Romanorum Numismata* allows to see the author as an extraordinary erudite.

Agata A. Kluczek

Wie der römische Kaiser Trajan Indien eroberte Eine Episode aus der Geschichte der Numismatik oder eine Schau des neuzeitlichen Gelehrten: Adolf Occo und sein Werk

Zusammenfassung

In ihrem Beitrag stellt die Verfasserin zuerst den Adolf Occo III. (1524—1606), Autor des Werkes *Imperatorum Romanorum Numismata* vor. Er war einer der hervorragenden Vertreter der numismatischen Literatur, der heute in Vergessenheit geraten ist. Dann zeigt sie, auf welche Weise in dem numismatischen Werk der Herrscher über das Römische Imperium, Trajan (98—117) verewigt wurde.

Aus den von Occo verewigten Legenden und Ikonografie der alten Münzen erscheint das Bild des Kaisers Trajan als Eroberers des Ostens. Erkannte Merkmale des Bildes gehören der gemeinsamen antiken Tradition und der späteren aus Trajans Zeiten; es gibt aber auch andere Elemente, die von Adolf Occo als ein *Novum* eingeführt und in seiner Ikonografie der alten Münzen Trajans berücksichtigt wurden. In der von der Verfasserin analysierten Passage des Werkes *Imperatorum Romanorum Numismata* ist Trajan als ein außergewöhnlicher Gelehrte dargestellt.